

ÁSZKUNSAÉG

MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA





POLGÁR ZOLTÁN

Gondolatok a középkori magyar pénzverésről két éremkincslelet kapcsán

A jászapáti és a jászalsószentgyörgyi pénzleletek

Pénz. Ez a szó hosszú ideje áll az ember érdeklődésének középpontjában. Állítólag nem boldogít, de szükségét mindenki elfogadja és igyekszik minél többet birtokolni belőle. Kialakulása szorosan összefügg az értékek egységes mérésének igényével, a kereskedelemmel, és talán ez a legfontosabb: a fémek felfedezésével. A fémeszközök használata megnövelte a termelés hatékonyságát, lehetőséget teremtett a nagyobb mennyiségű felhalmozásra, a feleslegek cseréjére. A folyamat ennél természetesen sokkal összetettebb, de tény, hogy az első pénznek vagy még inkább egységes értékmérőnek elfogadott fizetőeszközök a bronzkorból maradtak ránk. A pénz közvetlen elődjének a fémből, általában bronzból készült, különféle formájú öntött tárgyakat tartjuk. Ezeket széles körben elfogadták, csak csereeszközként használták. Az értéküket a fémek, a felhasználhatóság, előfordulás, és minőség határozta meg.

A pénz kialakulása hosszú folyamat, végigkövetése nem feladatunk, viszont a következőkben ismertetendő két kincslelethez nem árt néhány dolgot tudni a középkori magyar pénzverésről.

Szent István király veretett a magyar állam történetében először pénzt, ezzel meg is határozta a Magyar Királyság pénzkibocsátását egészen Károly Róbert király 1326-os pénzreformjáig, amikor az addigi ezüstdenár alapú pénzverési rendszer túlhaladottá, elavulttá vált, és firenzei mintára a magyar király aranypénzeket kezdett veretni.

A középkorban a pénz kibocsátása Magyarországon királyi jog, tehát csak a király adhatott ki pénzt. A pénzverés a királyi pénzverő kamarákban történt. A középkori magyar pénzeket úgynevezett „al marco” alapon verték, vagyis az volt meghatározva, hogy egy márka súlyú ezüstdől hány darab denárt kell verni. Az „al marco” rendszerben az egyes érmék súlya viszonylag nagy eltérést mutat, aminek az a következménye, hogy a középsúlynál nehezebb darabok kikerülnek a forgalomból, mivel nemesfémtartalmuk nagyobb névértéküknél. Az Árpád-korra jellemző az is, hogy a király évente új pénzt ad ki, ezzel párhuzamosan érvényteleníti és kivonja a forgalomból a régit. Az évenkénti pénzkibocsátás alkalmat ad a pénzrontásra: ugyanolyan névértéken kisebb nemesfémtartalmú pénzeket bocsátanak ki, növelve ezzel a királyi kincstár bevételeit. A pénzrontás eszközével főleg a szorult gazdasági helyzetben levő királyok élnek, például II. András (1205—1235), aki a királyi birtokok nagymérvű adományozása miatt kerül nehéz helyzetbe. A pénzrontás veszélyes gazdasági eszköz, mert inflációt gerjeszt. A pénzrontásos időszakokban általában elterjed a nyers nemesfém, termény és a jó minőségű külföldi pénzek használata. Fontos dolog, hogy a középkorban a külföldi pénzek is használatosak voltak — főleg



a német területek pénzei —, mert a pénzek értékét a nemesfém jelentette, amiből készültek.

A magyar pénzverés kezdetben ezüstalapú volt, kétfajta címlet volt forgalomban: a denár és az ennek felét kitevő obulus. A fentebb említett, 1326-os pénzreformtól az aranypénz lett az alapja a pénzgazdálkodásnak, de a denár és az obulus megmaradt kisebb címletű ezüstpénzként. Károly Róbert király nevéhez fűződik a nyugati mintára veretett nagyobb értékű ezüstpénz, a garas bevezetése is. Az 1326 és 1330 között lezajlott pénzügyi reformok arról árulkodnak, hogy a gazdaság alapvető változásokon ment keresztül, s ezek tették szükségessé a nagyobb értékű pénzek használatát.

A valós pénzürmék mellet létezett az úgynevezett számítási pénz is, ami Magyarországon a XI—XII. században a pensa auri volt, jelentése megmért súlyú arany vagy aranypénz. Az Árpád-korban aranypénzt a Magyar Királyság nem veretett, de ismerték és használták a korszak egyik legértékállóbb pénzét, a bizánci aransolidust. A fizetendő összeget aranyértékben adták meg, de a kifizetés a forgalomban levő ezüstpénzekkel történt. A fentieken kívül alkalmazták a terménypénzt is, ami az oklevelekben leggyakrabban tinó értékként van megadva. Egyszerűsíti a dolgot, hogy a tinó értéke megegyezett a pensa auriával.

A magyar koraközépkor pénzéletét természetesen nem úgy kell elképzelni, mint a mostanit, vagyis a vert pénz használata sohasem volt kizárólagos. A XII—XIV. században a kifizetések — amint azt a ránk maradt oklevelekből tudjuk — részben pénzben, részben terményekben történtek, bár a fizetendő összeget pénzértékben vagy bizonyos mennyiségű márkában (súlyban) fejezték ki. A fenti szisztémát szükségessé tette az a tény, hogy a különféle egyházi és világi adókat például kifejezetten terményekben szedték.

A korszakban a kifizetéseknek van egy másik formája is: a nyersfémvel való fizetés, ezt hívjuk nyersfém valutának. A nyersfém vagy veretlen fém kifizetés történhetett arannyal vagy ezüsttel. Magyarországon az ezüst használata elterjedtebb, mert az arany túl nagy értékű a magyar pénzforgalom szükségleteihez képest. A nyersfémeket általában a nagyobb kifizetéseknél használták, megadott finomságú és súlyú fémrudak formájában. A XII. században Európa szerte tapasztalható a rossz minőségű veretek forgalma (azt hiszem, nem túlzás gazdasági válságról beszélni), ennek egyenes következménye a nyersfém használatának nagyobb mértékű elterjedése.

Végül, de nem utolsósorban beszélünk kell a pénzverés technikájáról. A magyar pénzverés helye a királyi pénzverő kamara, ennek vezetője a kamaraispán. A XIII. század elejéig valószínűleg egy pénzverő kamara van az országban, ezután alapítják a többi. Az oklevelek nem mindig árulják el egyértelműen a pénzverő kamarák helyét, említéseik a következők: esztergomi kamara, a csanádi egyházmegye területén működő pénzverőhely, szeremi pénzverőkamara, budai pénzverő, báni kamara, amit később pekreci, drávántúli és zágrábi kamarának is neveztek. A fenti pénzverők az Árpád-kor végén voltak az előbbi helyeken. Károly Róbert uralkodásának idején 11 vagy 12 pénzverő ismeretes Magyarországon, és pontosan előírták, hogy azok mely megyéket látják el.

A XIII. század elejétől a király bérbe adta a pénzverési jövedelmeket, elsősorban azért, mert így nagyobb bevételekre tehetett szert a kiadások minimalizálása mellett, ami sajnos sok esetben vezetett visszaélésekhez.

Az Árpád-korban a pénz verése kézi erővel történt, mégpedig a következőképp: a verőtöbe belevésték negatív mintaként a kívánt éremképet — ezt a műveletet kétszer végezték, hiszen a veretek legnagyobb többsége kétoldalú — majd az előre levágott



1. kép. A jázsalsószentgyörgyi lelet.
Zsigmond király denárjai kb. 1:3 nagyításban

vékony fémdarabkát, az úgynevezett lapkát betették a két verőtő közé, és egy verőkalapáccsal ráütöttek.

A pénzverés szinte természetes velejárója a pénzhamisítás, amit a pénzleletekben talált hamis veretek révén jól nyomon lehet követni. A legelterjedtebb módja, hogy az ezüstpénzeket kevesebb ezüsttartalmú ötvözzel vagy rézzel helyettesítik, amit azután vékony ezüsthóliával vonnak be. A hamisítás ezen módját könnyen elkerülhették úgy, hogy egyszerűen beleharaptak az érmebe, és rögtön kiderült annak hamis volta. Vannak a hamis pénzek között furcsa darabok: a fém minősége jó, de az érme két oldala nem a meghatározott és oklevelekben szigorúan megadott ábrát mutatja. Ebben az esetben arról lehetett szó, hogy egy kamarai munkás ellopott két különböző verőtövet, és azokkal hamisított. A legveszélyesebb és szinte felderíthetetlen fajtája az volt a hamisításnak, hogy valamelyik kamarabérlő a saját hasznára vert pénzt a megfelelő súlyú és finomságú ezüsből. Ez a módszer a pénzek évenkénti beváltásakor volt nagyon jövedelmező, mert a király a bányákból fix áron vásárolta fel a nyers ezüstöt, és ha valaki „hozott” ezüsből dolgozott, hatalmas, ám jogosulatlan haszonra tehetett szert. A pénzhamisítás a XII. század nehéz gazdasági viszonyai között vált igen nagy mértékűvé. A hamisítást a törvény szigorúan büntette, a pénzhamisító teljes vagyonát elkobozták.

A fenti ismertető, ami meglehetősen vázlatos, remélhetőleg egy kicsit érthetőbbé teszi a középkori Magyarország pénzügyi viszonyait.

Az alább ismertetésre kerülő leletek két évvel ezelőtt kerültek a múzeum birtokába, de mivel teljes mennyiségükben most láthatók a Damjanich Múzeum állandó régészeti kiállításában, bemutatásuk indokolt.



1994-ben két éremkincset tártunk fel a megye területén, a Jászságban.

Az egyik lelőhely Jászsalsószentgyörgy-Telek dűlő (1. kép), a másik pedig Jászapáti-Határ dűlő (2. kép). Mindkét kincslelet ezüstdenárokat tartalmazott, és mindkettőnél nagyon fontos az a tény, hogy szakember tárta fel őket, mivel így mindkét leletről elmondható az, hogy több mint 95%-a bekerült a múzeumba. Fontos, hogy az éremlelet lehetőleg teljes egészében kerüljön a vizsgálatát végző szakember kezébe, valamint, hogy a feltárás körülményei hitelesek legyenek, tehát jól dokumentált legyen a lelőhely: ismerjük a pontos megtalálási helyet, ismerjük a kincslelet közvetlen környezetét. A fenti adatok közelebb vezetnek bennünket az érmék korabeli jelentőségének megállapításához, és ezáltal — szerencsés esetben — többet tudhatunk meg az adott korszak pénzforgalmáról, gazdasági viszonyairól és az adott régió gazdálkodási viszonyairól is.

Az éremlelet vizsgálatának van numizmatikai oldala is, mert egy zárt leletegyüttes segítségével bővíteni lehet ismereteinket az adott időszak pénzverdéről, verdejegyeiről; és nem utolsósorban az érmék súlyának pontos ismerete „árulkodik” a pénzgazdálkodás milyenségéről.

A pénzleletek és a kincsleletek megtalálása általában a véletlen műve, hiszen elrejtőjének épp az volt a célja, hogy rajta kívül más ne találja meg. A leggyakrabban háborús időkben vagy zavaros politikai viszonyok közepette kerülnek elrejtésre. A Jászapáti határában megtalált kincsről egészen pontosan megmondható, hogy mikor került a földbe: 1241 tavasza a legvalószínűbb időpont, a tatár támadás ugyanis az Alföldnek ezen a részén volt a legpusztítóbb. A leletegyüttes legkésőbbi veretei az 1235 és 1240 közötti időszak pénzei.



2. kép. A jászapáti lelet. Friesachi denárok feltárás közben



A jázsalsószentgyörgyi lelet esetében nehezebb az időt pontosan meghatározni, a legkésőbbi érmetípus Zsigmond király (1387—1437) 1390—1427-ig forgalomban levő ezüstdenárja. Ebből arra lehet következtetni, hogy valamikor az 1420-as évek vége és az 1430-as évek eleje között rejtették el. Konkrét eseményhez nehéz kötni, de ebben az időszakban Zsigmond király igen ritkán tartózkodott az országban, ennek szinte egyenes következménye a közállapotok romlása volt. Egy másik tényezőt is figyelembe kell venni: körülbelül erre az időszakra tehető a jászok állandó szálláshelyeinek kialakulása, átállásuk a letelepedett életmódra, ami nem ment viszályok, harcok nélkül.

Időben a Jászapáti mellett talált kincslelet a korábbi, kezdjük tehát evvel. Egy helybeli fiatalember, Törőcsik István találta (ő azóta régészhallgató a szegedi egyetemen). Az értesítésre kiszálltunk a helyszínre V. Székely György kecskeméti régésszel, aki fémkereső műszert hozott magával. A fémkereső segítségével gyorsan megtaláltuk azt a helyet, ahol a legtöbb pénz volt egy helyen, itt kezdtük meg az ásást és találtuk meg 40 cm mélységben azt a törött nyakú agyagalackot, amelyben 3431 darab friesachi denár, 9 ezüstrog és egy törött ezüstkarperec volt. Klasszikus kincslelet, mert nemcsak érmék, hanem más értékes tárgyak, pénzként használatos nyers fémrögök is vannak benne, ami arra utal, hogy elrejtője minden értékét eltemette.

A friesachi denárok Magyarországon 1160—1240-es évek között voltak forgalomban. Ezek a külföldi veretek jó minőségük miatt terjedtek el Magyarországon, ahol a király gyakran élt a pénzrontás eszközével. A friesachi denárokat a regensburgi érsek verette különböző pénzverőkben, egyebek mellet Friesach városában. Olyannyira megszokottá váltak, hogy a magyar király is rákényszerült utánzásukra, II. András veretett hasonló éremképű pénzeket.

A jászapáti lelet érdekessége, hogy a Magyarországon forgalomban volt friesachi denárok szinte minden típusa jelen van benne a legkorábbiaktól egészen a legkésőbbiekig. Ez a tény arra enged következtetni, hogy tulajdonosuk a legértékesebb pénzeit rejtette el.

Abban, hogy a jázsalsószentgyörgyi éremlelet múzeumba került, elsőrendű szerepet játszott Gajdos Ferenc (a Telek dülő egy része egy bizonyos Gajdos Albert tulajdonában volt a század elején), aki 1983-ban megtalálta az első érméket, amelyeket a Jázsalsószentgyörgyre hazaköltöző Törőcsik Zoltán régész megvizsgált, és nyomban értesítette a szolnoki Damjanich Múzeumot.

1994. június 13. és 24. között került sor az ásásra, amelyen részt vett a jászapáti kincslelet feltárásában is segédkező V. Székely György, aki fémkeresővel és szaktudásával segítette munkánkat. A lelet egy fehér gyorskorongon formált edényben volt, aminek pontos formájára csak következtetni lehet, mivel felső harmadát vagy talán nagyobb részét is az intenzív földművelés megsemmisítette. A jázsalsószentgyörgyi kincs — amint a későbbi számláláskor kiderült — 25 023 darab, többségében Zsigmond király (1387—1437) által kibocsátott ezüstdenárból állt. A kincslelet nem tekinthető „hagyományos” leletnek, mert ez a hatalmas darabszámú pénz mind egyforma címletből, ezüstdenárból állt, ami (mint azt a jászapáti kincsnél is láhattuk) igen különös. Felvetődik a kérdés, miért rejtették el egy ilyen mondhatni szokatlan összetételű kincset, mert mint a fentiekben leírtuk, Zsigmond korában már vertek aranypénzeket. Ezek igazán értékállóak voltak, és sokkal kisebb mennyiségre volt szükség belőlük, így tökéletesen alkalmasak a felhalmozásra, és könnyebben kezelhetők voltak az ezüstpénzeknél. A középkornak ebben a szakaszában az arany—ezüst értékaránya körülbelül 1:14. A feltett kérdésre nem könnyű válaszolni, mert a korabeli eseményekről nem rendelkezünk elegendő információval. Több változat is feltételezhető, de



nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ezek csak feltevések. Lehetséges, hogy adószedőket támadtak meg, s ők próbálták elrejtetni a pénzt, de éppúgy az is, hogy valamiféle eladásból származnak a pénzek (az összeg egy kisebb, kb. 30—35 állatból álló marhacsorda ára). Amíg nem tudunk a környék történetéről a mainál pontosabb adatokat, addig erre a kérdésre biztos választ nem adhatunk. A jászalsószentgyörgyi kincslelet denárjai jó minőségű, értékálló pénzek, nem véletlen, hogy több mint harminc évig voltak forgalomban.

A két pénzlelet feldolgozása még nem történt meg, ez a művelet hosszabb időt, éveket vesz igénybe, és végleges következtetéseket csak a pontos meghatározás után (ehhez a művelethez minden egyes pénzdarabot egyenként kell megvizsgálni) lehet róluk mondani. Annyi azonban bizonyos, hogy a Jászság területén az Árpád-korban élénk a pénzforgalom, amit a beköltöztetett jászok és kunok átvettek, hiszen a letelepedésük idején is élénk volt a pénzhasználat. Ezt a megállapítást a Zsigmond korában talált egyik legnagyobb ezüstpénzlelet is alátámasztja.



SZÚCS RÓBERT

Nyeregben őseink útján

Emléktúra a honfoglalás 1100 éves évfordulója tiszteletére

„A honfoglalás a magyar nép történetének eddig legjelentősebb eseménye volt. Erről emlékezni, népünk múltja, eredményei előtt tisztelegni kötelességünk, s ezt méltóképpen megünnepelni minden magyar embernek nagy öröm, de egyben nagy felelősség is” — olvastam a Magyar Forrás Alapítvány Magna Hungária expedíciójának tájékoztató füzetében.

Fotósként, néprajzos egyetemistaként kerültem a csapatba. A lovas és a sportot kedvelő, a honfoglalás korszakába szerelmes emberekben felvetődött, hogy az 1100 éves évfordulót méltó módon kellene megünnepelniük. Petraskó Tamás tanár, a tiszaföldvári Magyar Forrás Alapítvány és Vladár Sándor műgyetemi tanár összefogásából született meg az expedíció. A szervezést hat évvel ezelőtt kezdték, és az eltelt idő alatt csatlakoztak hozzájuk a többiek, kovácsolódott össze a csapat. Munkájuknak köszönhető, hogy 1996. április 10-én elindult Tiszaföldvár központjából a Magna Hungária expedíció, a négy hónapig tartó lovastúra résztvevői.

Az út során végzett feladatok alapján három csoportba osztottak bennünket. Két operatőr (a túráról dokumentumfilm is készült) és én tartoztam az egyikbe. Az ellátó csapat: kovács, kamionsofőr, tolmács, orvos, szakács — biztosította a túra működési feltételeit. A harmadik csoport volt a hét lovas, ők felváltva (általában négy ember lovagolt naponta), a lovakat cserélve, pihentetve nyeregben tették meg a közel 4500 km-es utat Ufától (Magna Hungária) Magyarorszáig, Baskírián, Tatárországon, Oroszországon, Ukrajnán keresztül. Starhelyünkig, Ufáig autóval mentünk.

A lovaknak a szénát, zabot, valamint a felszerelésünket és ételmünket egy Lada Szamara, két Lada Niva terepjáró és egy mikrobusz szállította. Baskíriába a borzalmas utak, a hideg és műszaki problémák miatt a tervezettnél később érkeztünk. Ezt követte a tényleges szakmai munka és a táv lovas teljesítése.

A hazavezető út tervezésében figyelembe vettük a feltételezett magyar szálláshelyeket, a népvándorlás történetileg vázolt útvonalát. Használtunk Juliánus útjait ábrázoló térképvázlatokat, mai térképeket és a '95-ös útvonalbejárásunkon szerzett tapasztalatainkat. Terepviszonyoktól függően naponta 25—80 km-es távot teljesítettünk, lóháton 14—16 órát. A lovak után közúton haladtak a szállító járművek és mi, médiások, ellátók. Telepítettük a táborot, felállítottuk a sátrakat, beszereztük a szükséges ivóvizet. A lovasok gyakran mocsaras, erdős helyeken haladtak, ha a terepjárók már nem bírták, akkor gyalog, futva követtük őket és készítettük felvételeinket. Volt pontos útvonaltervünk, amely tartalmazta, hogy hányadikán hová kell érkeznünk. Ezt többé-kevésbé tudtuk is tartani.

Expedíciánk több cél teljesítését is vállalta. Bizonyítani akartuk, hogy mai magyar

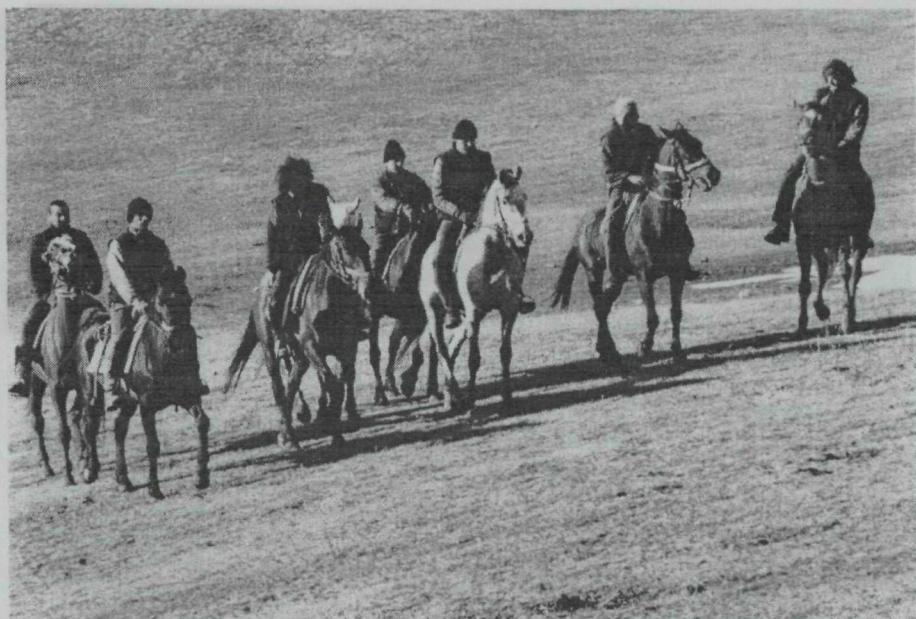


lófajtákkal is meg lehet tenni egy ilyen viszontagságos utat. Mind több ember figyelmét próbáltuk ráirányítani egykori büszkeségünkre, a lovas életre, a lótenyésztésre, a lovassportra. Az általunk bejárt területek „kis népeinek” üzenetét hoztuk magunkkal.

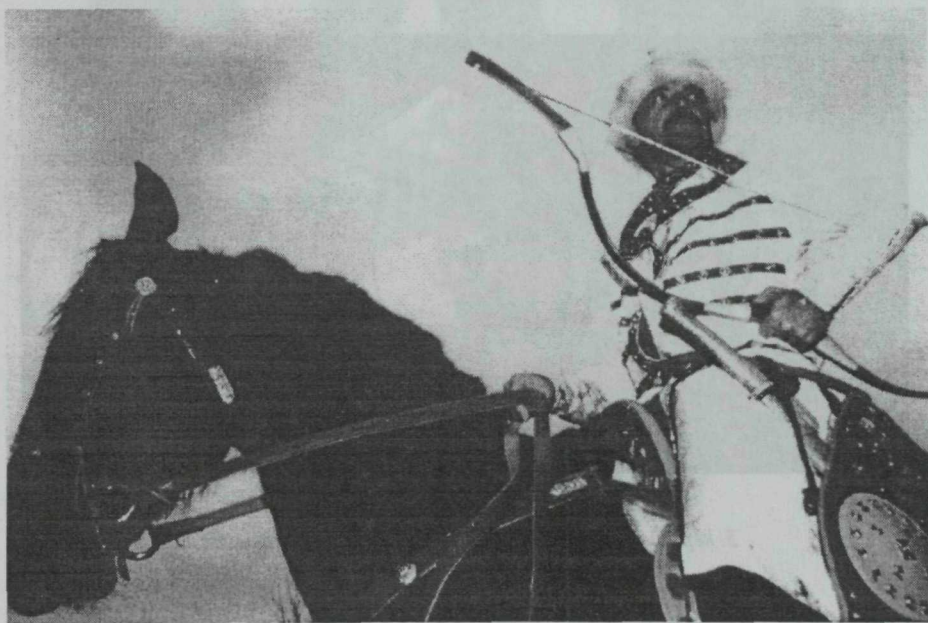
Felkerestük azokat a múzeumokat, ahol tudomásunk szerint magyar vonatkozású leleteket őriznek. Az ufai Régészeti és Történeti Múzeum, a szerlitamaki, a dnyepropetrovszki múzeum leleteiről filmet, fotókat készítettünk, és neves helyi régészeket, kutatókat kértünk meg, mondják el a feltárás részleteit és következtetéseiket, hogy azokat felhasználhassuk a korabeli magyarok portréjának hitelesebb megrajzolásához. Megpróbáltuk átélni a kort, már amennyire ezt egy mai ember megteheti. A múlt megidézésében nagy segítségünkre voltak lovaink, mert életritmusunkat hozzájuk kellett igazítanunk. Az övéké volt a főszerep, hiszen a túra során döntő volt teljesítményük. Így volt ez régen is.



1. kép. A Magna Hungária expedíció útvonala



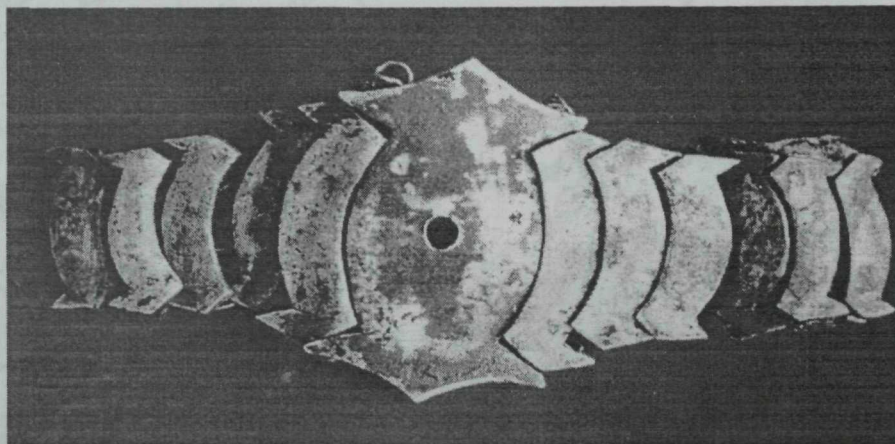
2. kép. A csapat Baskiriában



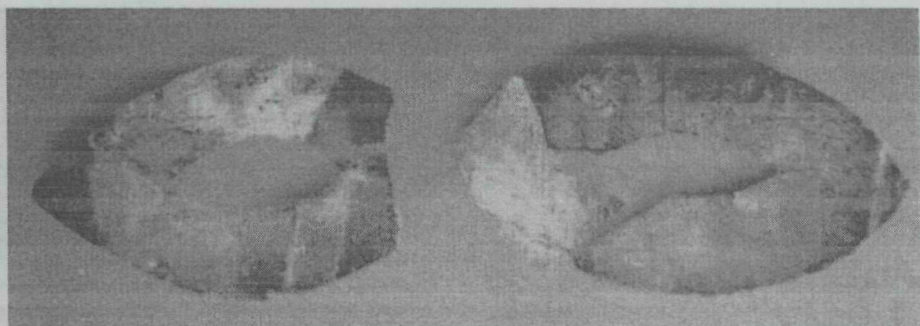
3. kép. Az expedíció számára korhű ruházat és felszerelési tárgyak készültek, melyeket Páncél Attila vezetésével iparművészek készítettek, a korabeli régészeti leletek szem előtt tartásával



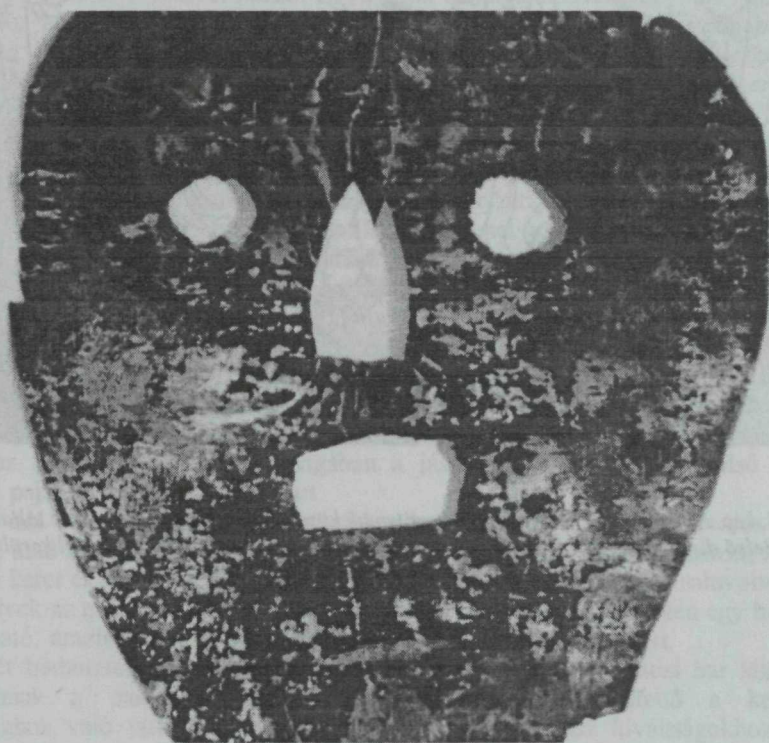
4. kép. A Don-kanyar



5. kép. Veretes öv maradványai a szterlitamaki temetőből



6. kép. Ezüst szemfedő lemezek a szterlitamaki temetőből (VIII–IX. század)



7. kép. A dnyepropetrovszki múzeum lelete, ezüst halotti maszk



8. kép. A nyolcvanas évek végén Szterlitamak közelében előkerült lelet egyik tálja. Belső díszítése vésett. Feltehetően perzsa és arab kereskedők közvetítésével került a nomád főúr pompás asztali készletébe



BOTKA JÁNOS

Pajzs, vitézi kard és kereszt...

Jász önkormányzati pecsétképek
és címermotívumok a XV–XIX. századból

Régtől ismert, hogy a nagyobb közösségek története a hozzájuk kapcsolódó szimbólumok története is. A helytörténeti kutatás évtizedeken át méltánytalanul kevés figyelmet fordított a szimbólumok, köztük az önkormányzati jelképek feltárására, értelmezésére, tartalmi és formai jegyeinek magyarázatára. A jelképek mint képek és jelek sok-sok sűrített ismeret másai. Egy részük önmagukhoz kötődik, más részük segít bennünket eligazodni a másság szövevényes világában, s az ahhoz való alkalmazkodásban. A szimbólumok szerepe vitathatatlan, miként az, azok konkrét ismeretének fontossága is. Mindezt Baudelaire röviden így fogalmazta meg: „Jelképek erdején át visz az ember útja...”

Az önkormányzati jelképek kutatásában az egyszerű pecsétrajzok, pecsétábrák és a fellelhető címeres pecsétek jelentik a legrégebb forrásokat. Ezek vezetnek el bennünket a települési címerek megismeréséhez, az önkormányzati zászlókról és színekről fennmaradt leírások megértéséhez. pótolhatatlan ismereteket adnak a napjainkban jelképeket választó és értelmező közösségek számára is.

1. A jász és kun jelképi gyökerek is mélyre, több évszázados múltba vezetnek. Az első jász vonatkozású címeres pecsét 1498-ból maradt fenn. A kissé ovális pecséten a külső keret és a pajzs közötti mezőt frízszerű díszítés tölti ki. A pajzs jobb felén egy behajlított erős kar helyezkedik el, egyszerű latin kereszt alsó részét markolva, amely már a pajzs bal oldalán tisztán kivehető.

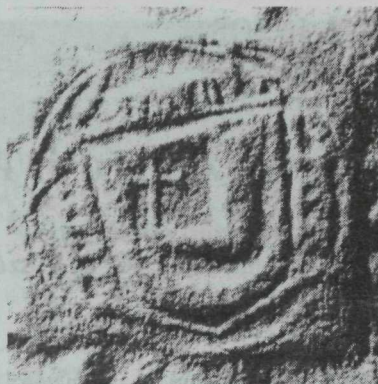
Ez az ősi pecsét megőrizte magában a jászberényiek bizonyosan első címerét: ötszögű pajzsban keresztet tartó kart.

1560-ból származik a másik legrégebb pecsét, a Jászberény-Magyarváros bírái és polgárai által kiadott levelet záradékolták vele. Ezt a pecsétet is vörös viaszba nyomták. A külső keret és az egyszerű pajzs közötti helyet ugyanolyan díszítővonalnyomok töltik ki, amelyek az előző pecséten is megfigyelhetők. Ezen a pajzsos szintén egy behajlított kar látható, amely azonban hegyével felfelé álló egyenes kardot tart.

A két bemutatott jelkép: a keresztet, illetve a kardot tartó vitézi kar lényegében ugyanannak a mondanivalónak kétféle kifejeződése. Mindkettő a keresztény királysághoz való tartozást és hűséget szimbolizálja, a jász kiváltságokhoz kötődő katonai szolgálattal együtt. Az elsőben azonban nagyobb hangsúlyt kap a keresztény lelkiület, a békességre való készség ábrázolása, a másokban pedig a védelemre, a harcra való elszántság érzékeltetése. ez a két kezdeti szimbólum azóta is fontos kísérője a jászok életútjának.



1. kép. Keresztet tartó kar
1498-ból



2. kép. Jászberény
1587. évi pecsétkje



3. kép. Jászberény-Magyarváros
sigilluma — 1560



4. kép. Kürtös „régí szokott” pecsét
— 1645



5. kép. Nemes Jászberény pajzs nélküli
pecsétképe — 1688



6. kép. A mai címer első,
1699. évi előfordulása



7. kép. Az Evangélikus Egyház sigilluma 1642-ből



8. kép. A berényi Katolikus Egyház pecsétje 1859-ből



9. kép. A város 1848. évi kék pajzsú pecsétje



10. kép. Berényi pecsét 1850-ből



11. kép. Hivatali pecsét — 1873



12. kép. Rendezett tanácsú városi pecsét, XIX. század vége



2. A kereszt vagy a kettős kereszt mint a királyi hatalom, az államiság, a magyar királyság keresztény voltának jelképe, fellelhető *Jászberény* minden későbbi sigillumán. Így — egy behajlított kar által tartva — a harmadik legrégebb berényi pecséten is, amely 1587-ből származik. *Fényszaru* 1669. évi pecsétrajzán hármás földhalom tetején latin kereszt áll, két oldalán egy-egy elhajló rózsaszállal. Keresztet figyelhetünk meg *Jászfelsőszentgyörgy* legkorábbi, 1742-ből ismert pecsétjében is. A nyomat közepén egy szívből három rózsaszál emelkedik ki, a bal oldalon a kereszt látható, a jobb oldalon pedig egy kis kürt. Kettős kereszt szerepel — sisakdíszként — *Jászárokszállás* 1711-ből felkutatott címeres pecsétjében. A pajzson szélesebb végével balra fordított kürt van, közepén karikával. Berény, Fényszaru, Felsőszentgyörgy és Árokszállás mai címerében is megtalálható a kereszt.

Érdekességként említjük meg, hogy a kereszt a nagykunsági települések címeres pecsétjein egyetlen egyszer sem fordul elő. (A reformátusok csak nagyon ritkán használták jelképül.) A kiskunságiak közül is csak Majsa és Dorozsma címerében kapott helyet — a feltámadás szimbólumaként — az Agnus Dei-vel együtt. Jelentősebb a kereszt és a zászlós kereszt jelképi előfordulása a Tisza vidékén: például Sarud, Tiszabő, Tiszanána, Tarnaszentmiklós, Nagykőrű, Nagyiván, Besenyszög. De megtalálható a Pest megyei Kóka, Szilágy, Pilisszentkereszt pecsétjén is. Alattán 1667-ben használt parasztvármegyei sigillumán egy talpas kettős kereszt a pecsétkép.

3. *Jászárokszállás* első ismert címeres pecsétje 1668-ból származik. A pajzs fölött A' és S betűk. Az ovális pajzson hegyével felfelé állított kétélű kard, melyet egy kéz fog át alul, a kard mellett jobbra nyolcágú csillag, balra holdsarló. A pajzsot kisebb-nagyobb gyöngyökből álló koszorú övezi. A fő motívum itt a jász jogállást és a katonai szolgálatot szimbolizáló fegyvert markoló kéz.

1670-ből fennmaradt *jászkiséri* pecséten is látható fegyveres kar. A pecsét értékét növeli, hogy ábrái teljesen megegyeznek a mai kiséri címer motívumaival. Körirata: „JÁSZ NEMES KISÉRIEK”/!. A pajzsot helyettesítő, kerek mező bal oldalán holdsarló van, alatta nyolcágú csillag, középen egyenes kürt, a mező jobb oldalát egyenes kardot emelő kar tölti ki.

Jászladány címeres pecsétjét 1733-ból ismerjük. Ezen központi helyet foglal el a kardot markoló behajlított kar. A kerek talpú pajzs közepén, a kar hajlatában csőrében gyűrűt tartó madár (holló) áll. A pajzs fölött ugyanaz a madár, alatta pedig egy hatágú csillag látható. A pajzsot alulról két olajág fogja át.

Megjegyzendő, hogy e szép címerképnek olyan változatát, amelyen a behajlított kar fölötti madár helyén rózsa jelenne meg, a levéltári anyag nem igazolja.

Jászákóhalma pecsétmotívumait 1707-től ismerjük, de közöttük csak 1737-től szerepel a kard. Újabb 30 év múlva tovább erősödött a motívumok harcias jellege. A pajzs is változott, a kerek talpú jobban illett a közepén álló páncélos vitézhez, aki már baljában fogja az ismert kürtöt, hogy jobb karja kardot emeljen, amelynek hegye levágott tar fejet szúr át. A harcos lábainál oldalt két hatágú csillag látható. Lényegében — kék pajzzsal — ez Jákóhalma mai címere is.

A vitézi helyállás hangsúlyozásaként került be a karddal átszúrt tar fej (török, tatár) Hajdúdorog, Hajdúnánás, Derecske, Érmihályfalva XVIII—XIX. századi címereibe, ahogyan 1752-ben Kiskundorozsmaéba és 1767-ben Kunszentmiklóséba is.

A községi pecsétek katonai jelleget mutató csoportjához besorolható *Jászsalsószentgyörgy* is, hiszen a település pecsétje a XVIII. század elejétől a lovagként megjelenő Szent Györgyöt ábrázolja. A szent megjelenítése valójában értékes név- és beszélő



címerjellegét ad a pecsétrajznak, amely kétségtelenül vallási tartalmú is. A pajzs nélküli pecsét közepén a páncélba öltözött Szent György látható szinte szálló lován, amint lándzsáját a sárkányba döfi. A rajzolatot színes olajág veszi körül, fölötte kürt és ötlombú korona. Alsószentgyörgy 1841. évi kék pajzsú címerében — ami egyezik a jelenlegivel — a kürt sisakdíszként, tehát a korona fölött van.

A redemptio utáni évtizedekben a harcias formák, katonás vonások megjelennek Jászdózsa, Jászmihálytelek és Jászapáti címeres pecsétjein is. *Jászdózsa* 1772-ben teljesen új motívumokat emelt jelképpé. Lényegében ekkortól számítható mai címere is. A pecsétmező alján fekete talaj látható, a két szélén egy-egy szép fenyő. Közepén szablyát tartó vitézi kar, alatta zsinóros kürt, felette hatágú csillag. A fenyők mellett belül évszám: 17—72. Ez a pecsét egy hasonlóan szép rajzolatot hordozó sigillum után került használatba. Ez volt Jászdózsa 1699-től ismert pecsétje. A kerek mező felső részében egy jobbra haladó szakállas jász férfi látható, fején hegyes süveg, mögötte ostort pattogtató gyerek. A férfi jobbjaiban görbe kürt, bal kezében egy kalapnyi méretű karika; előttük egy mellig érő faragott oszlop. Az alsó részt vassal és csoroszlyával felszerelt taligás faeke foglalja el.

Más jász települések pecsétrajzain az eke nem fordul elő, és hiányzik a nagy- és a kiskun pecsétokről is. Megjelenítése ritka, Heves és Külső-Szolnok megyében például csak Tiszaörs és Nagykőrű pecsétjén látható. Pest megyéből Jenő, Bugyi, Bénye, Kistarcsa, Pócsmegyer községek és Érd mezőváros vésette pecsétnyomójába.

Jászmihálytelek 1772-ben, a Szent Mihályt ábrázoló pecsétje mellett egy teljesen eltérő rajzolatú tipáriumot is használatba vett. Ezen szablyát tartó, páncélos kar van, alatta zsinóros kürt, fölötte ötlevelű korona. A tipáriummal 1868-ig pecsételtek.

1773-tól maradt fenn az ún. szokott pecsét iraton. Rajta jobbra forduló Szent Mihály arkangyal látható talpig érő lepelben. Szárnyai kissé nyitottak. Bal kezével egyenes kürtöt tart szájához. A kürt alatt hatágú csillag. Lábai mellett az 1713-as évszám. Lent előtte egy ötszirmú szép rózsza. Az 1770. évi változaton az angyal — a városvédő Szent Mihályra emlékeztetően — már férfias öltözetű, hegyes süveggel a fején. A pecséten öt csillag is található.

1837-ből egy olyan formát is sikerült felkutatnunk, amelyen az arkangyal szembefordulva látszik. Szárnyai nyitottak, jobb keze leeresztve, vállmagasan tartott bal kezéből kettős fénysugár fut villámszerűen alá. A község címerében ma is ott találjuk a helységet védő Szent Mihályt, így Mihálytelek címere lényegében névcímer.

Jászapáti a várossá válásának évétől (1750) készítettet teljesen új címeres pecsétet. A XVII. századi motívumokból csak a kürtábrázolást vette át. Az ekevas, csoroszlya, búzakalász, rózsza, csillag és a galamb részleteket elvetette.

A mezővárosi sigillum igazi kimunkált címert foglal magában. A pecsét köriratát rendkívül szép babérkoszorú gyűrűben helyezték el: „SIGILIUM: OPPIDI: JASZ: APATI 1.7 x 5.o.” A tárcsapajzs közepén kis halmon páncélos vitéz látható, jobbjaiban kivont görbe kard. A felső jobb oldali mezőben szőlőfürt, a bal oldaliban zsinóros kürt. A pajzs fölött díszes ötlombú korona, amelyet oldalról állva két oroslán tart.

Az eddigi jászági pecsétrajzok, pecsétképek alapján *megfogalmazható*, hogy a települések jelképanyagában folyamatosan érvényesült a nemesi jogállás és a kapcsolódó szolgálat hangsúlyozására való törekvés. Így volt ez a nagy- és a kiskunok esetében is. Ezek a változások lényegében demonstratív kifejeződései azoknak a jászkun törekvéseknek és céloknak, amelyek a redemptiot is előkészítették, ill. megerősítették. A jelképek átszerkesztése, a nemesi harciasság előtérbe helyezése nem kerülte el az egyes kerületeket sem, sőt ezek címeres pecsétjein domborodott ki legszemléletesebben.



13. kép. Alsószentgyörgy („Ladányi Szt. Gy.”)
1664. évi pecsétje



14. kép. Árokszállás címeres pecsétje
1668-ból



15. kép. Jászapáti pecsétnyomata
—1676



16. kép. Jászfényszaru első ismert pecsétje
— 1669



17. kép. Jászapáti 1696. évi pecsétje
a kúrttel és a galambbal



18. kép. Jászdózsai pecsétkép 1699-ből
és 1772-ből



19. kép. Jászdózsza címeres pecsétje
— 1851



20. kép. „Szabad Jász Ladány város
pecsétje — 1821”



21. kép. „Az Alsó Sz. Györgyi Jászok”
pecsétje — 1841



22. kép. Felsőszentgyörgyi címeres
pecsét 1849-ből



23. kép. Jászfényszaru városi sigilluma
1670. évi pecsétképpel



24. kép. „Fényszarui Jászok Birója
— 1771.” köriratú címeres pecsét



A *Nagykunság* 1725-ben felveszi címerébe a kivont kardú koronás oroszlánt. A *kiskunok* címerébe alabárdot tartó vitéz kerül 1736-ban. A *jászok* 1708-ban készítenek címert egy páncélos vitézt fogadva jelképkül, jobbjában kürttel, baljában három íjvesszővel. (Az utóbbi a régi íjas szolgálat jelképe.) Mindezeknek a változásoknak csak tetőződése az 1746-ban királyi adományként elnyert *Jászkun Kerület-i címeres pecsét* az oroszlánnal, a kardot emelő kiskun vitézzel és a vágató kürtös lovaggal.

4. Ma 8 jász, 4 nagykun és 5 kiskun település címerének tartozéka valamilyen vitézi motívum. A jászoknál fordul leginkább elő — mint már említettük — a kereszt is. A leggyakoribb jászági pecsét- és címertartozék azonban az ún. *Lehel kürt*, vagy másként Jász-kürt. Jelenleg is 9 település jelképe. E domináns szerep annak a hagyománynak, ragaszkodásnak a kifejeződése, amely a Berényben őrzött, X-XI. század táján készült remek elefántcsont kúrtához kötődik már a XII. század óta.

A Lehel kürtnek címeres pecséten történő előfordulásáról legkorábról egy 1645-ből fennmaradt levélen találkoztunk. Ez a jászberényi főbírák „nemzetségük régi szokott pecsétjével megerősített” egyoldalas levele. Az ép pecsét körirata: „SIGILLUM x CIVITAS x JÁSZ x BERIN”. A kerek talpú pajzsban egy vitézi jobb kar keresztet tart, amelynek felső és alsó vége, továbbá oldalszárnnyai hármassal gömbben végződnek (rózsás, gótkereszt). A kereszt jobb oldali ágára egy kissé görbült, rendkívül szépen kirajzolt kürt van felakasztva. A pajzsot frízszerűen görbe-rövid vonalú cifrázatok övezik.

Az 1660-as évekből más dokumentumokon is sikerült megtalálni ezt a pecsétet vagy a köriratban eltérő változatait. Nem feledhetjük azonban megemlíteni, hogy a *berényi református gyülekezet 1642-ből származó pecsétjén is jelen van a Lehel kürt*. Ezen a pecséten egy behajlított páncélos jobb kar tartja a kürtöt. A pecsét eredeti voltát az Evangélikus Egyház köriratban történő megnevezése is alátámasztja, hiszen abban az időben az evangélikus általánosan jelentett protestánst, tehát egyformán evangélikust és reformátust.

Egyértelmű, hogy a gyülekezeti sigillumtól eltérő a berényiek által régi-szokottnak mondott pecsét. Ezen a kar nem kürtöt, hanem keresztet tart, s a kürt rajta csak mellékmotívumnak tekinthető. Ezzel a felfüggesztett pozícióval indul el — úgymond — jelképi útjára a kürt, hogy egyre meghatározóbb helyet foglaljon el Jászberény város jelképei között.

A *mai berényi címer* legkorábról 1699-ből ismert. A címeres pecsét papírra nyomott formában maradt ránk. Körirata így olvasható: „SIGILLUM OPPIDI JASZ BERÉNY”. A kerek talpú tárcsapajzs alsó felében balra fordított díszes kürt figyelhető meg, fölötte a zsinórzat hurkot képez és két bojtban végződően hajlik alá. A pajzs fölött — sisakdíszként — páncélos vitézi kar talpas kettős keresztet emel. Kétoldalt díszes sisaktakaró teszi teljessé a címet.

A XVIII. századtól Jászberény címere a legkülönbözőbb egyszerű és díszesebb változatokban fordul elő a pecsétteken. A pajzs kék színe 1848-tól ismeretes. A mai címer pajzsa is kék, mint ahogyan a kürt színe arany.

A Lehel kürt 1670-ben megjelenik *Jászkisér* pecsétképén, 1696-ban *Apáti*, majd *Jászdózsa*, *Jákóhalma* sigillumán is, mintegy jelezve, hogy a becses ereklye kifejező és mozgósító ereje túlnőtt Berény város határain, hogy immár az egész jász földet szimbolizáló jelvény legyen. A jászok 1708. évi címerében (a Jászság első címere) már mint közös jelképet emeli magasba a jász vitéz. 1711-ben már ott találjuk *Árokszállás* címeres pecsétjében is, miként 1733-tól *Mihálytelek*, *Alsószentgyörgy*, *Felsőszent-*



györgy pecséttrajzain. Átmenetileg még Ladány is használta pajzsa közepén. A díszes kürt szerepe még a továbbiakban is növekedett.

A szimbólumhasználat terén a *jászsági településeket — országos kitekintésben is — éppen a Lehel kürt teszi igazán egvedivé, úgymond megtalálhatóvá*. Míg kezdetben a féltett kürt jelképpé emelése elsősorban a Szt. István országához való tartozást és a magyar rendiségbe történő betagozódást kívánta segíteni, addig a XIX. század közepétől egyre inkább az összetartozás, a népcsoporti lét biztosításának, a múlt tisztelésének az eszköze. A kürtmotívum az egész ország előtt egyértelműsíti a Jászsághoz, a jász településekhez való tartozást, a jász érület jelenlétét. Annál is inkább így van ez, mert az olyan szimbólumok, mint a vitézi kar, a páncélos vitéz, a kivont fegyver, az alabárdos alak, a kardosan vágató lovak szinte egyöntetűen jelképei más nemesi múltú közösségeknek, kisenemesi falvaknak is. Hogy csak közeli példákat vegyünk: Szajol, Csépa, Tiszavárkony, Dévaványa, Nyáregyháza, Tarnabod, Besenyőtelek vagy a hajdú városok. A Jász-kürt ezektől az általános formáktól is elkülönít, sajátos megjelölést ad.

Az adatokat csoportosítva említhetjük, hogy a *kürt 9, a vitézi motívum 8, a kereszt 4 jász település címerképében található meg, sajátosan keveredve és társulva egymással*. A fegyveres motívumhoz mindenütt kapcsolódik a kürt jelenléte, a kereszt és a kard azonban csak Árokszállás címerében „fér meg” egymás mellett, míg Berény esetében páncélos kar tart keresztet.

5. A táji és települési sajátosságok megjelenítésében természetesen más, kevésbé általánosítható pecsét- és címerészletek is szerepet játszottak.

A XVII. századi jászsági pecsétek fontos tartozéka a *hold és a csillag*. Árokszállás és Kisér esetében együtt fordulnak elő, Apáti 1676. évi pecsétjén csillag van. Alsószentgyörgy 1664. évi nyomatan a jelkép egy sajátos *napkorong*. Az égitestek megjelenítése az ország keleti felében volt gyakoribb kiegészítő, díszítő szerepben. Három csillag és egy holdsarló a fő motívum Kunszentmiklós 1621-ben vésett tipáriumán. Laczháza jelképétől a *holdsarlón trónoló Mária* szerepel 1651-ben. *Csillagot* találunk Mihálytelek, Jákóhalma, Dózsa, Felsőszentgyörgy, Ladány és Jászkisér mai címerében is.

Máig fennmaradtak Fényszaru és Felsőszentgyörgy jelképeként a XVII. századból ismert *rózsák*, amelyek Fényszaru esetében egy *kis halomból*, Felsőszentgyörgy esetében egy *szívből* emelkedtek ki. A szív és a virágok jelképi előfordulása a XVII. század és a XVIII. század első felének jellemzője, s különösen az ország középső részén volt elterjedve. Gyönyörű *liliomok* töltik ki Szabadszállás 1622-ben használt címeres pecsétjét. Az első ismert Fülöpszállási pecsét közepén pedig *három rózsá* látható, kis hármassal kiemelkedve. Rózsá szerepel Berény 1686. évi és Apáti 1676. évi pecsétábráján is. Ezek a motívumok a nagykunsági pecséteken nem találhatók meg.

A *gazdálkodásra utaló jelkép* azonban már a Nagykunságból is előbukkan. Mária-laka falu pecsétje 1647-ből *ekevasat és csoroszlyát* őrzött meg. (Az ottani kun nemesek címerében ugyanekkor egy ágaskodó ló felső része volt megfigyelhető.) 1680-ban már Kunszentmiklósnak is ekevas és csoroszlya a pecsétképe. Ezeket találjuk meg Apáti 1676. évi és 1696. évi pecséttrajzán is a *búzakalással* együtt. Jászdózsa *taligás ekéje* is a földművelés fontosságát emeli ki, ahogyan Dorozsma ekevasa is 1732-ből. A mezőgazdaságra utaló kezdeti motívumok kikerülnek a pecsétképekből. Jászapáti mai címerében megtalálható azonban az 1750-től szereplő *szőlőfürt*, ahogyan Kisújszállás



25. kép. Jászkeséri városi pecsét 1818-ból,
1670. évi motívumokkal



26. kép. Kisér város címeres pecsétje
(kék pajzs) — 1818



27. kép. Jászapáti első városi sigilluma
— 1750



28. kép. Apáti címeres pecsét
— 1848



29. kép. Árokszállás XIX. században használt
tipáriuma, 1756. évi motívumokkal



30. kép. Árokszállás kék pajzsú címeres pecsétje
— 1864



31. kép. Jászalmatelek 1772 és 1868 között használt pecsétje



32. kép. Mihálytelek 1873. évi címeres pecsétje



33. kép. Jákóhalma 1901. évi címeres pecsétje, 1767-es motívumokkal



34. kép. Jákóhalma község 1928-ban megújított címeres pecsétje



35. kép. „SIGILLUM NATI JAZIGUM” — 1708



36. kép. A Jászkun Kerületek 1838. évi megújított címeres pecsétje

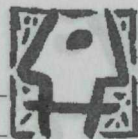


címerében is jelen van fontos motívumként a három búzakalász, őrizve a város korábbi címeres pecsétjéből az erős kar által tartott kalászt és a pajzs fölötti szőlőfürtöt. Csodálatos Jászdózsa 1699. évi pecsétképe, amely az említett eke fölött — utalva az állattartásra — egy *ostort pattogató gyereket* is bemutat.

A pecsétábrák ismeretében elmondható, hogy a *gazdálkodás és a táj megjelenítése csak visszafogottan kapott helyet a jász és kun jelképek között*. Aligha szabad azonban ezt kritikaként értelmezni, hiszen ezek a területek kiváltságolt körzetek voltak, ahol a társadalmi megmértetés évszázadokon át napirenden volt. Ez tükröződött vissza jelképeikben is, amelyeknek — láthatjuk — mindig megvolt a maga helye és szerepe. Ezért említhetjük még a jász pecsét- és címermotívumok között a jól megválasztott *harci pajzsokat is, továbbá a népcsoporti öltözetű alakok szerepeltetését, s nem utolsósorban a jogállást kifejező, pajzsokra helyezett ötlombú koronákat*.

6. Végezetül megfogalmazható: sajátos nemesi szimbólumok a jászok pecsét- és címerképei. A múltjukat ismerő és tisztelő kezek alkották meg őket, s éppen ennek köszönhetően nemcsak egy-egy település tekintetében fejeznek ki harmóniát és teljességet, Hanem a Jászság egészét illetően is. Hasonlóság inkább a Kiskunság irányában figyelhető meg, s ez értendő a múltra és a jelenre is. Már a kezdetektől inkább állatmotívumokat előnyben részesítő Nagykunágtól elütnek a jászsági jelképek. A tartalmi közelség azonban a nagykunokkal is kétségtelen.

A jászok rendkívül kedvelték és kedvelik a jelképeket, ott vannak közöttük régtől fogva. Többségük ereje ma is hat. Az új jászsági címerek is szépek, kifejezőek. Ismeretésünkkel ezek értelmezéséhez és a kapcsolódó tisztelet erősítéséhez kívánunk elsősorban hozzájárulni, érzékeltetve azt is, hogy milyen magas fokú tartalmi és formai gazdagság övezi őket, s hogy a múlthoz való kötődésük mennyire mély és meghatározó.



PETHŐ LÁSZLÓ

Változó utcakép és privatizáció

Beszámoló egy új jázsági kutatás eredményeiről

A Jázságban zajló privatizációs folyamatok számos jellemzője összhangban volt az országgal: a korábban uralkodó köz- illetve állami tulajdonformákat újak váltották fel, megélenkült a magánkezdemenyezés, széles körben terjedtek el a különböző vállalkozási formák. A térségben valamennyi magánosítási megoldás előfordult.¹ Nagy publicitású és egyben példaértékű volt a Hűtőgépgyáré, amikor egy tőkeerős nemzetközi konzern közreműködésével történt meg a gyár eladása és későbbi átalakítása. Az elmúlt években az új tulajdonos-világ cég által meghonosított üzemszervezési, termelési és gazdálkodási eljárások érvényesültek és a gyár meglehetősen gyorsan alkalmazkodott az új fel- tételekhez.

A magánosítási folyamat kistérségre gyakorolt hatásában mindenképpen sok pozitív elem fedezhető fel. A minisztériumi és megyei béklyóktól megszabadított gazdasági szereplők törekvései számos eredményt hoztak. Nem kis részben a magánosítási folyamat kényszerítette ki az infrastruktúra korábbinál sokkal gyorsabb fejlesztését. Mindez egy svájci-holland érdekeltségű regionális telefontársaság (Jásztel) megalakulásában és a gázhálózat teljessé tételében érhető tetten. Előtérbe került a környezetvédelmi szemléletű gondolkodás, amely részben szintén összefügg a Hűtőgépgyár privatizációjával.² A nagyobb és kisebb cégeknek egyaránt be kellett látniuk, hogy termékeik imázsát tekintve egyáltalán nem közömbös a környezeti háttér. A térségi folyamatok szempontjából figyelemre méltó, hogy Jászberény és néhány város (Jászfényszaru, Jászárók-szállás) fejlődése meggyorsult, amivel azonban a kisebb települések nehezen vagy alig tudnak lépést tartani.

A vállalkozási kedv meglehetősen differenciáltan nyilvánul meg. Az esetek egy részében komoly háttérű vállalkozásokról van szó, melyekben a korábbi tapasztalatok és kapcsolatok jelentős befektetésekkel társultak. Legalább ekkora részben azonban sokkal inkább a kényszerítő körülmények készítették a munkavállalókat, az ingatlan-tulajdonosokat és a munkát keresőket arra, hogy vállalkozásba kezdjenek. Vizsgálatunk itt közölt fejezete e folyamatból kíván megmutatni néhány momentumot.

A hétköznapi privatizáció

A privatizációs folyamat ezen részének gazdasági súlya viszonylag szerény, keveset szerepelt a médiákban, viszont meglehetősen nagy jelentősége van a hétköznapiakban. Egy-egy autósalon, üzlet megnyitása eseményszámba ment Jászberényben is. Bizonyos eseteken hónapokig vitatkozott a képviselőtestület a tulajdonosok újfajta igényei

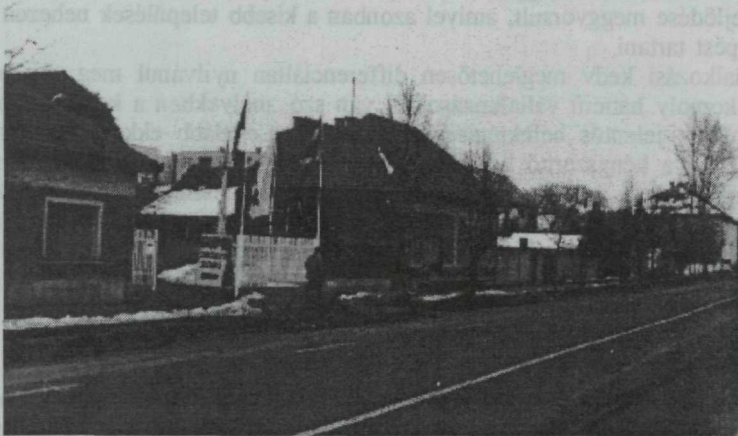


felett, sőt, azt is megkísérelte, hogy megoldja konfliktusait. Az új vállalkozók egy része szinte máról-holnapra közismert lett, városzerte számon tartott polgár.

A rájuk vonatkozó, tevékenységüket visszatükröző, konkrét adatok begyűjtése meglehetősen körülményes és szerteágazó feladat. Így végül a megfigyelés és a kikérdezés kombinált munkamódszerével szereztünk információkat és azok elemzésével jutottunk bizonyos következtetésekre.

Mintául Jászberény legforgalmasabb utcáinak egy részét választottuk, ahol becslésünk szerint a kiskereskedelmi és a szolgáltató egységek 60—65%-a működik. A kiválasztott utcák egy része azonos a várost átszelő 31 és 32-es főútvonallal (Jásztelki, Vásártér, Dózsa György, Szövetkezet, Kossuth) és érinti a hagyományosan legforgalmasabb kereskedelmi gócnak számító Főteret, illetve annak egy részét (Szabadság tér). A frekvenciáltabb területek mellett bekerültek a mintába jóval kevésbé forgalmas, falusias utcák, illetve útszakaszok is. (Szent Imre herceg u., Kossuth u. és Jásztelki u. egyes részei) Az utcákat, utcarészeket úgy választottuk ki, hogy azokban belterületre jellemző, ahhoz köthető vállalkozások (iroda, ügynökség) ugyanúgy szerepeljenek, mint külterületi jellegűek (autószalon). A kiválasztásban fontos szempontként kezeltük azt, hogy olyan városrészek kerüljenek a vizsgálatba, ahol az utóbbi néhány évben jól érzékelhető változások mutatkoznak. Így került a mintába pl. a Dózsa György utca, melynek korábbi elhanyagolt, lepusztult utcaképe a nyolcvanas évek vége óta alapvetően megváltozott. Hasonló változások a város más részeire is jellemzők, de sokkal nagyobb számban olyan területek, ahol efféle átalakulás kevésbé vagy egyáltalán nem érzékelhető.

A mintába végülis 7 utcából 235 egységet vettünk fel. A megfigyelt egységeket házzszámok szerint szelektáltuk. Ennek megfelelően meglehetősen sokféle, egymástól eltérő funkciójú és nagyságú lakóépületet, üzletet, műhelyt vagy egyéb célokra haszno-



1. kép. A Kossuth utca falusias házai között egy új gumüzlet



sított ingatlant lajstromoztunk, amit azért érdemes külön kiemelni, mert esetenként egy egység akár bérházi tömböt, máskor csak egy öreg parasztházat jelentett. Külön-külön megfigyelési egységként kezeltük azokat az eseteket, amikor egy ingatlan több üzletet, irodát vagy műhelyt foglalt magába.

1. táblázat

A kiválasztott utcákban található egységek és hasznosításuk 1989 előtt³

Utca	Egység	Beépítés jellege	Magáncélra használt	
			igen	nem
Jásztelki út	26	vegyes, tömb+családi ház	2	24
Vásártér	18	külterületi	1	17
Dózsa György út	56	átalakuló	12	41
Szabadság tér	22	a Főtér része	2	20
Szent Imre herceg út	13	falusias	1	12
Szövetkezet út	22	vegyes, tömb+családi ház	7	15
Kossuth út	78	vegyes, tömb+családi ház	19	58

Az ingatlanhasznosítás változásai

A megfigyelt egységek túlnyomó többségét 1989 előtt nem használták magáncélokra. (A magáncélok alatt valamilyen üzleti célú hasznosítást értettünk.) Több utcában szinte jelentéktelen volt az ilyen törekvés, a Dózsa György, a Szövetkezet és



2. kép. Majdnem szemben, a túloldalon, egy vadonatúj HORIZONT műszaki üzletház



a Kossuth út esetében viszont számottevőbb üzleti célú hasznosítás korábban is mutatkozott (1. táblázat). Összességében mégis megállapítható, hogy 1989 előtt a megfigyelt térségekben az üzleti cél nélküli hasznosítás dominált. Ha pedig üzleti célra (is) használtak egy ingatlant, akkor arra sokkal inkább az állami, illetve a szövetkezeti tulajdonformára épített, mintsem a magánkezdemenyezésen alapuló vállalkozás volt jellemző.

Megfigyeléseink és vizsgálati adataink a korábbi tendenciákkal szemben azt mutatják, hogy az 1989—90-es változásokat követően fokról-fokra módosult az egyes ingatlanok hasznosítása. A felvett adatokból egyértelműen megállapítható, hogy lépésről lépésre bővült az üzleti célú hasznosítás (2. táblázat). Ezzel párhuzamosan egyre többen próbálkoztak meg azzal, hogy ingatlanaikat ne csak lakóházként hasznosítsák.

2. táblázat

A csak lakóházként, ill. az üzleti céllal használt egységek számának alakulása

Funkció	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Üzleti céllal használt	79	85	91	99	121	126	129
Lakóház	150	144	139	132	113	107	104

A korábbiakban jellemző, egyoldalúnak minősíthető hasznosítás helyébe mindinkább a differenciált lépett. Jól érzékelhető az ingatlanok üzleti hasznosításának térnyerése, valamint az is, hogy a lakófunkció mellé egyéb formák is felsorakoztak. Az üzletek számának növekedése mellett mind népszerűbbé váltak a vegyes: lakóház+üzlet és a lakóház+iroda jellegű hasznosítások (3. táblázat). A funkciók áttekintéséből az is kirajzolódik, hogy elsősorban a kereskedelmi és az irodai, ügynökségi jelleg erősödött meg, ezzel szemben például az ipari-szolgáltató jellegű műhelyek jóval szerényebb részesedése tapasztalható.

3. táblázat

A funkciók szerinti hasznosítás megoszlása 1995-ben

Funkció	db
Csak lakóház	104
Üzlet	56
Műhely	4
Iroda	6
Lakóház+üzlet	49
Lakóház+iroda	13
Üres telek	3
Összesen	235

A vizsgálat során részletes felvételt készítettünk a mintába került egységekről. A megfigyelés, illetve a tulajdonosok, a bérlők vagy az alkalmazottak kikérdezésekor elsősorban a vállalkozások jellegének érzékeltetésére összpontosítottunk, de kontrollképpen ennek hiányáról vagy szüneteltetéséről is gyűjtöttünk adatokat (üres telek, üres üzlethelység). Ezek áttekintéséből egyértelműen kivehető, hogy növekedett a magán-



tulajdonosi vállalkozási hajlandóság. Az évekre lebontott adatokból megállapítható, hogy 1992 után már fordulatszerű jelleget öltött az átalakulás. Addig amolyan tapogatózó, tétovázó, apró lépésekben megnyilvánuló változásokat lehetett érzékelni, ezután viszont karakteresebbé váltak a folyamatok. A gyorsulás egyértelmű bizonyítéka, hogy bizonyos üzleti formák száma az utóbbi két-három évben duplázódott meg. Egyúttal azt is érdemes kiemelni, hogy az 1995-ös adatok esetenként már megtorpanást jeleztek.

Profilok és funkciók

A szakaszos növekedés ténye mellett az is leszögezhető, hogy a vállalkozási hajlandóság igen változatosan és sokféle formában nyilvánult meg. (4. táblázat) Néhány különleges példát említve: a feregirtástól a benzinkúton át az ásványboltig rengeteg változattal találkoztunk. Az ugyancsak heterogén összkép áttekinthetősége érdekében, az adott, megismert célokat rendezve, 15-féle hasznosítási csoportot alakítottunk ki, ezeket soroltuk be a különféle egységeket.

4. táblázat

A vizsgált egységek funkcióinak változásai a megfigyelt utcákon 1989–1995

Funkció	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
1. Butik	7	8	10	12	16	16	13
2. Vendéglő	9	9	11	13	16	16	15
3. ABC, diszkont	6	7	7	7	6	6	8
4. Műszaki bolt	7	9	9	10	18	17	16
5. Műszaki szolgáltatás	6	5	5	4	3	5	5
6. Illatszerbolt	4	5	5	6	5	6	4
7. Fodrász, kozmetikus	5	4	4	5	7	7	7
8. Mezőgazdasági bolt	1	1	1	2	6	6	6
9. Iroda, ügynökség	10	14	16	18	21	18	17
10. Hagyományos szolgáltatás	7	5	6	6	4	4	3
11. Egyéb üzlet	5	6	6	7	11	16	23
12. Nem üzlet, nem lakóház	10	9	8	7	6	6	6
13. Lakóház	150	144	139	132	113	107	104
14. Üres telek, ismeretlen	5	5	5	4	1	2	2
15. Üres üzlethelység	2	3	3	2	2	3	6
Összesen	234	234	235	235	235	235	235

A hasznosításokban a következő típusok rajzolódnak ki:

a) *A gyors felfutást mutatók.* A butikok, a vendéglők, a műszaki boltok és az egyéb üzletek tartoznak ebbe a kategóriába, az új üzleti célú hasznosítások többségét ezek tették ki.



3. kép. Az új MOL-kút és a szemközti Ford autószalon a Vásártéren, a jákóhalmi útkereszteződésnél (Fotók: Faragó László)

b) *Növekvő számú*, de az előbbi csoporttól elmaradó növekményt produkáltak az irodák, ügynökségek és a mezőgazdasági boltok.

c) *Stagnáló tendenciákat* mutatott az ABC, diszkont; a műszaki szolgáltatás, az illatszer- és a fodrász, kozmetikus boltcsoport. Ugyanide sorolható az üres üzlethelység kategória is, amely a stagnálás után 1995-ben mutatott nagyobb visszaesést. Megjegyzendő, hogy az üres üzlethelységek nemcsak pangást jeleznek, hanem a várt haszon elmaradását, a vállalkozók cserélődését, sőt, akár tönkremenését is.

d) *Visszaeső, csökkenő tendenciát* egyetlen közvetlenül üzleti célúnak minősíthető csoportban, a hagyományos szolgáltatások terén tapasztaltunk. Ha a szélesebb értelmezést vesszük alapul, akkor ide sorolhatjuk a nem üzleti célú hasznosításokat és a korábban említett, pusztán lakóháztípusú hasznosítást is.

*

Ha valaki ma járja végig ezeket az utcákat, vagy ma hajt végig rajtuk, újabb változásokat tapasztal. Több helyen bontanak, építenek, másutt vadonatúj üzletház „nőtt ki” a földből, megint másutt cégtáblacserék vagy elárvult telephelyek jelzik a működési zavarokat. A hétköznapok privatizációjának nem csak a kutató számára van jelentősége.

Jegyzetek

1. Jelen kutatás A privatizáció hatása egy kistáj térszerkezetére OTKA nyilvántartási szám: T 7028. — 2. A gyár privatizációs szerződésében fontos kitételként szerepelt a korábban okozott környezeti károk helyreállítása. — 3. Négy esetben nem kaptunk egyértelmű, illetve megbízható adatot.



PÁR NÁNDOR

A szolnoki Damjanich János Múzeum rekonstrukciója

Amikor egy épület átalakítására kerül sor, úgy vélhetné az ember, hogy olyankor nincs, vagy igen kevés a tervezői feladat, hiszen adott az épület szerkezeti rendszere, homlokzati kialakítása, annak nyílásosztása, tagozatai adottak, minden olyan, amilyennek valaha megépítették.

A dolog azonban messze nem így van! Új épület tervezésekor biztosan nagyobb szabadságot élvez a tervező, hiszen jóval többféle lehetőség kínálkozik a feladat megoldására. Egy meglévő épület átalakítása, annak adottságai jobban behatárolják a megoldások lehetőségeit. A tervezőnek itt jobban kell ügyelnie arra, hogy a már meghatározott keretek között hogyan érvényesítheti legjobban az épülettel szemben támasztott funkcionális elvárásokat.

A formai megjelenés ugyanilyen lényeges elvárás, hiszen korának szellemiségével kell egyesítenie a múlt erényeit, ami vagy az eredeti, vagy annak az idők során elfogadottan jó átépítése. Különösen igaz ez akkor, ha az épület műemléki jegyzékben szereplő védett létesítmény.

Az építész számára azért izgalmas feladat minden alkalommal egy régi épület átalakításának megtervezése, mert a kor hagyatékát tiszteletben tartva, azzal azonosulva kell megvalósítania önmagát. Egy új épület, legyen az bármily zseniális alkotás is, egy dologgal elkészültekor nem rendelkezik. Az idővel, mint tényezővel. Nincs múltja. A régi épületek átalakításánál „új” épület születik, az adottságokból fakadó korlátaival ugyan, de egyben már önmaga a múlt, önmaga az épített környezet folyamatossága. A jó épületet is az idő érleli még jobbra. Az emberekhez ezért mindig közelebb áll egy szakszerűen felújított, de a korában is csak esetleg középszerűnek mondott ház, mint egy, a legkiválóbbak sorába tartozó ma felépült új.

Ha a múzeum elkészült összes tervanyagát egymásra tennénk, igencsak ember magasságot alkotna. Ez tükrözi a belé fektetett szellemi energia nagyságrendjét.

A múzeum épülete 1860-ban, Obermayer Lajos tervei alapján épült — eredetileg szállodának — Szolnok akkori piactere mellett. A telek, a múlt század második felére oly jellemző, városias beépítést tükröző keretes építési móddal épült be. A közterülettel határos szárnya két, az oldalsó és hátsó szárnyai pedig egy-egy funkcionális traktust tartalmaztak. A fő szárnyat nyereg, a többit befelé lejtő félnyereg tető fedte. A belső udvar mindkét szintjén nyitott folyosó futott körbe, erről nyíltak a szobaegységek. A földszinti helyiségeket a folyosó alatti árkádsorról lehetett megközelíteni. Az utcáról, az épület szimmetriatengelyében elhelyezett főkapun át juthatott be a vendég a belső udvarba. A hátsó szárny jobb oldali részén egy kisebb kapuzat volt, amely az épület mögötti, a szállót kiszolgáló épületek udvarára nyílt. A teljes épület alápincézett.



A főhomlokzata gazdagon díszített architektúrát mutatott. Valószínű, hogy ugyanilyen igényességgel készültek a belső udvar homlokzatai is. Mind a fő, mind a belső homlokzatok átépültek időközben, klasszicista stílusjegyeket tükrözve. Majd az első emeleti folyosó kosárféle boltívei sűrűosztású nyílászárókat kaptak.

Az idők során többszöri funkcióváltás következett be, ami szerkezeti átalakításokkal is járt. A rekonstrukciós munkálatok megkezdése előtt már semmi nem utalt az eredeti funkció térosztására. Az átépítés előtt a TIT, a Verseyhy Könyvtár és a Damjanich Múzeum intézményeinek adott helyet. A TIT kiköltözése után sokáig úgy tervezték, hogy a múzeum mellett a könyvtárnak is végleges helye marad az épület, hisz a könyvtárra kiírt pályázatok, tanulmánytervek, sőt az ezek alapján elkészült engedélyezési tervek mind csak tervek maradtak.

Az állagmegóvási munkák elmaradása miatt a '80-as évek közepére jelentős szerkezeti károsodások következtek be. A felső szint folyosóinak födémmezőit alá kellett dúcolni, mert a tetőzet és a födém szerkezetek károsodása oly mértékű volt. A fafödémekről és a fedélszékről készült szakértői vélemény sürgős beavatkozást írt elő a nagyobb károk elkerülése végett.

Az épület elektromos rendszere elavult, helyenként veszélyessé vált, fűtése korszerűtlen, egyedi gázkonvektoros volt.

Ebből az állapotból indult a tervezés, amikor is megszületett a döntés a teljes felújításra. Az egyik legnehezebb feladatot a megvalósítás ütemezése jelentette. Az épületben ugyanis olyan intézmények működtek, amelyeket nemcsak hogy nem lehetett az átépítés idejére bezárni, hanem ráadásul hatalmas anyaggal rendelkeztek (gondoljunk csak a könyvtár százezres nagyságú könyvanyagára, vagy a múzeum raktáraiban felhalmozott leletanyagokra), amelyeket nem volt hová kiköltöztetni az épületből. Az egyértelművé vált, hogy a rekonstrukciós munkálatokat a legfelső szint és a tetőzet átépítésével kell kezdeni. Az ütemek mindig a rendelkezésre álló pénzeszközök függvényében történtek. Ez az első években elég kicsi szakaszokat engedett csak meg, de folyamatosan haladt a fenti szintekről lefelé: ahogyan egy-egy részt ki lehetett üríteni és azt munkaterület számára átadni.

Menet közben az is eldőlt, hogy a könyvtár számára nem kell helyet biztosítani az épületben, mert az másik helyre költözik át. Így az épületet teljes egészében múzeumi célra lehetett átalakítani. A rekonstrukció a befejezéshez szükséges pénzeszközök rendelkezésre állása, majd a könyvtár kiköltözése után gyorsult fel.

A tervezés 1989-ben kezdődött az épület felmérésével és egy tanulmányterv elkészítésével. Az elfogadása után az engedélyezési tervek és mindig egy-egy új ütem kiviteli tervei készültek el úgy, hogy a végleges állapotot folyton szem előtt kellett tartani. Ez különösen az épületgépzési rendszerek ideiglenes és végleges kialakításánál jelentett problémákat. A legutolsó tervfázis — amely az első emelet, a földszint és a pince, valamint az udvar kialakítását tartalmazta — 1995 őszén készült el.

Az új funkcionális átalakítás jelentős szerkezeti átépítésekkel párosult. Az épület szerkezeti rendszeréből fakadóan szépen ki tudtuk alakítani a kiállítótereket, mert a szükségtelen harántirányú válaszfalakat elbonthattuk. Ezeknél a tereknél a természetes fény hiánya sem jelentett gondot, mert a kiállításra kerülő tárgyak, anyagok általános és lokális megvilágítást kapnak. Az újonnan kialakított használati szinten, a beépített tetőtérben kaptak helyet a kutatószobák. Ezek megvilágítását már természetes fénnel oldhattuk meg. Ugyancsak ablakokat helyeztünk el a restaurátorműhely és az első emeleti tárgyaló helyiségeinek falában. Ott alakítottuk ki a raktárakat, ahol nem lehetett természetes fénnel „bevilágítani” a helyiségeket.



A legnagyobb szerkezeti beavatkozást a teljes első és második emelet feletti csapogerendás fafödémek vasbeton födémekre történő átépítése jelentette. (Érdekességként megjegyzendő, hogy egy teljes szint födémmezőjébe csak O14-es betonacélból több mint 80 km került beépítésre!) A külső főfalakban elhelyezésre kerülő nyílások rendje ugyancsak jelentős szerkezeti beavatkozás volt. Ezekkel párhuzamosan ment végbe a földszinti pillérek megerősítése acél köpenyezéssel, valamint belső pillérek vonóvasas bekötése főfalakba.

A teljes tetőszerkezetet átépítettük a megfelelő hajlásszögű tetősíkkal. A három udvari szárny félnyeregteretű lefedése átépült nyeregteretűvé, megszüntetve ezzel a meredő tűzfalak nemkívánatos városképi megjelenését.

A kész épületben a látogatóközönség számára a földszint és az első emelet szolgál. Itt található az állandó kiállítások terei. A földszinten a régészeti, történelmi és néprajzi kiállítás kap helyet. Az első emeleten az állandó és egy kisebb időszaki kiállítás lesz és egy konferenciaterem. A földszint tereiben érvényesül a dongaboltozatos lefedés térélménye, míg az első emelet alulbordás vasbeton födémmezőit kazettás álmennyezet takarja. A második emeleten raktárak, restaurátorműhelyek és irodák vannak. A tetőtérben — a rekonstrukció folyamán nyert új használati szinten — kutatószobák helyezkednek el a könyvtárral, közművelődési teremmel.

Minden szinten új vizesblokk került kialakításra. A háromkarú fölépcső orsótérében üvegkabinos személyfelvonó létesült.

A pince terei is rendbehozatalra kerültek, raktározás céljára.

A kiállítóterek felületképzése semleges színvilágot kapott (fehér falak, tört fehér álmennyezet, minden kiállítóterében más, de tompa színű szőnyegpadló), elősegítve ezzel is a kiállításra kerülő tárgyak érvényesülését.

Mindezzel párhuzamosan teljes elektromos és gépészeti rekonstrukció is végrehajtásra került. Az egyedi fűtések helyett központi fűtés készült tetőtéri kazánal.

Az épület főhomlokzatának megújult klasszicista architektúrája és annak finomított elemeinek a hátsó homlokzatokon történő továbbvitele adja az épület homlokzati összhangját. A belső terek vakolatdíszei, párkánytagozatai és ablakrácsai is a régi formában, de megújulva láthatóak. Az épülethez nem illő szögacél-üveg főkapu helyett díszes fakapu készült.

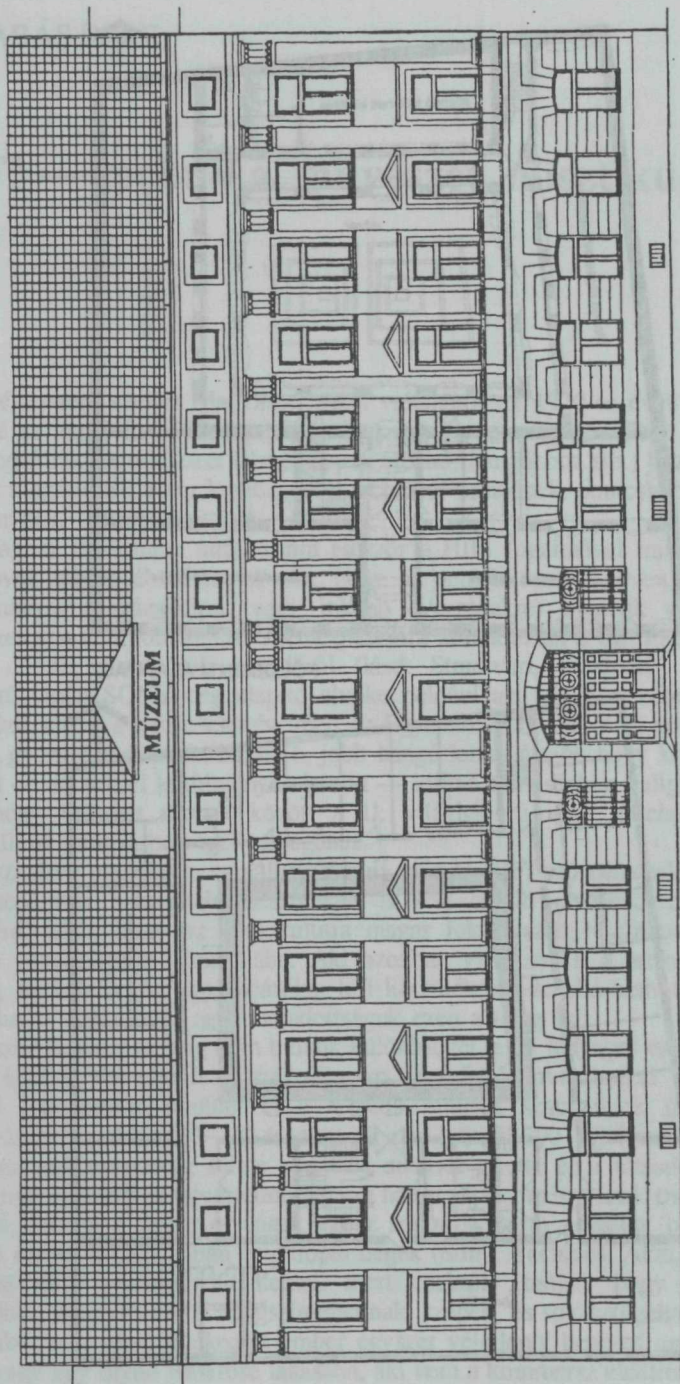
A kőburkolatot kapott belső udvar — mint régen — megint befogadó helye lesz a nyári művészeti rendezvényeknek és szabadtéri kiállításoknak.

Végezetül szólni kell még néhány szót a közreműködőkről. A kivitelezők szakértelmét és hozzáértését dicsérem, hogy végül is a tervek valóra váltak, méghozzá magas színvonalon. Igen sokféle szakmát kellett „összeszervezni”, hogy e hatalmas épület méltó hely legyen a múzeum számára. De kitarató és odaadó munkát végzett a megbízó, a műszaki ellenőr, a műemléki referensek és a tervezők, akik az építést folyamatos művezetéssel kísérték végig. A munkák befejezésével szinte baráti kapcsolat alakult ki a rekonstrukciós munkálatokban résztvevők és az azt „elszenvedni kényszerülők” között.

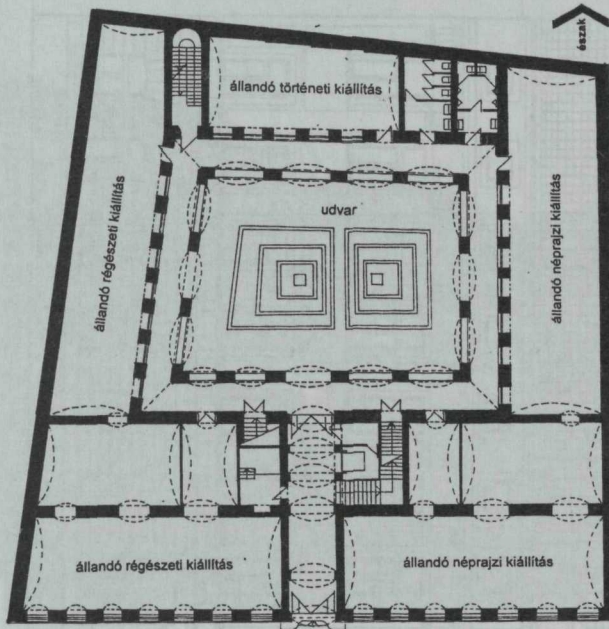
Azt hiszem, joggal mondható, hogy példaértékű volt az egész folyamat, ami által Szolnok városa ismét egy újjáépült régi épületével dicsekedhet.



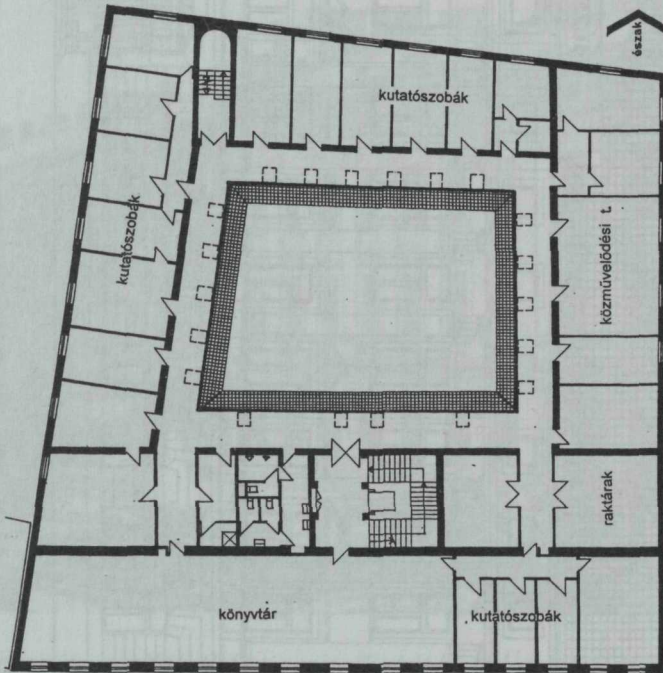
Két képeslap a múzeum múltjából: fent: a századforduló körül, lent: a hatvanas évek elején.
Következő ábráinkon a múzeum mai utcai homlokzatát és két szintjének (földszint, tetőtér) tervrajzait mutatjuk be



FŐHOMLOKZAT (DÉLI)



FÖLDSZINTI ALAPRAJZ



TETŐTÉRI ALAPRAJZ



BARABÁS IMRE

HIFI — technika, művészet, misztikum?

Emlékezetem szerint Magyarországon valamikor az 1970-es évek végén vált közismertté az angol high fidelity-ből (magas fokú hitelesség) rövidített HIFI szó. Olyan zeneprodukáló készülékeket (lemezjátszó, erősítő, hangdoboz stb.) tisztelnek meg velem, melyek megfeleltek a kor legmagasabb technikai szintjének, pontosabban az ezt rögzítő szabványnak. (Európában: DIN 45500)

Jómagam 1969 táján találkoztam először a HIFI fogalmával mint újdonsággal, és csak jóval később ébredtem rá arra, hogy ha nem is ezen a néven, de a „hifizmus” hagyományai évszázadokra (vagy inkább évezredekre) nyúlnak vissza. Akkoriban természetesen nem jobban szóló lemezjátszóról ábrándoztak a vájt fülűek, hanem szebb hangú dobról, furulyáról, hegedűről (lásd: Stradivari, Guarneri). Akio Morita, a világhírű japán SONY cég alapító elnöke például azt írja könyvében, hogy jó módú szakefőző szülei a harmincas években az Egyesült Államokból hozták maguknak az otthoni gyártmányoknál korszerűbb, jobb hangú lemezjátszót, hogy komolyzenei felvételeiket — az akkori körülmények között — kitűnő minőségben hallgathassák meg. Ez az élmény vezetett többek között a II. világháború után létrehozott elektronikai óriásvállalat hangzásbeli igényességéhez.

Visszatérve napjainkra megállapíthatjuk, hogy a HIFI szó nemcsak közismert, de az ilyen technikai színvonalú készülékek is sok család otthonában fellelhetők. Azt hihetnénk tehát, hogy az audiokultúra magas fokra jutott hazánkban, megérkeztünk tehát a zenehallgatás kánaánjába. Aki azonban valóban ért a technikának ehhez az ágához, és valaha járt egy kizárólag hifi készülékeket árusító-bemutató stúdióban, az tanúsíthatja: döbbenetes az elmaradottságuk ezen a téren is.

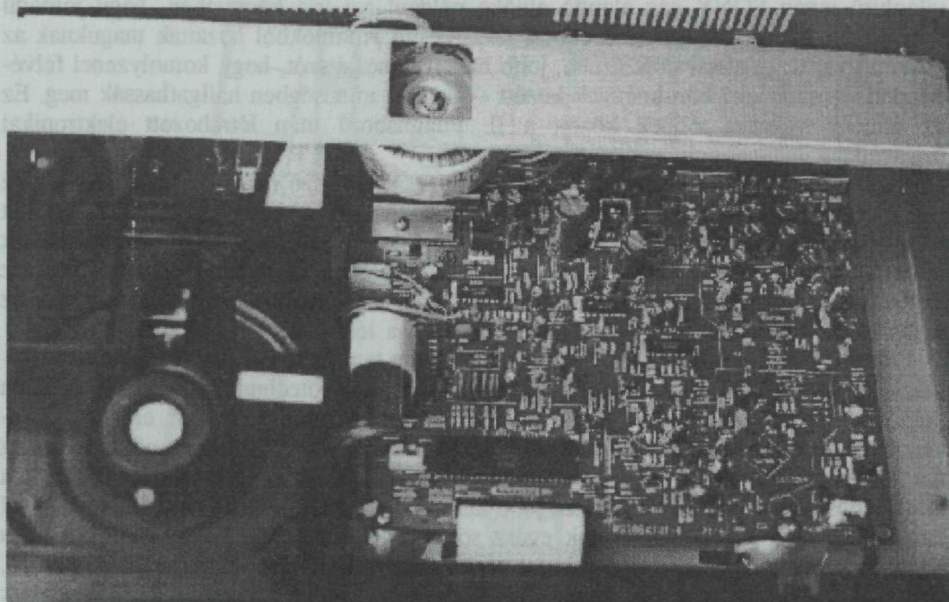
Először is: még mindig nem tudunk különbséget tenni lényeges és lényegtelen információ között. Az elmúlt évtizedek gyors ütemű elektrotechnikai fejlődése nyomán például fokozatosan avultak el a fentebb említett szabványok (az erősítők frekvencia-átvitele például 20—30 év alatt 16 ezer herzről 300—500 ezerre nőtt), a boldog mérmőktársadalom pedig szinte végzetes sikerrel hitette el a társadalommal, hogy a kitűnő műszaki adatok egyértelműen jobb hangzást eredményeznek (nemcsak hazánkról van szó, hanem a fejlett országok egész soráról!). Nem véletlen, hogy világszerte a legtöbb ember a nagy japán és európai cégek (Sony, Technics, Akai, Pioneer, Philips, Grundig stb.) gyártmányait keresi, mert ezekről „tudja”, hogy műszaki adataik mindenben megfelelnek a világszínvonalnak, szépek, és sok szolgáltatást is nyújtanak.

Amikor a kevéssé tájékozott ember egyszer véletlenül betéved egy valódi hifi stúdióba vagy egy olyan ismerőse lakásába, aki nem a kommersz elektronikákat használja, percekben belül „egy világ omlik össze benne”. Rádöbben ugyanis, hogy néhány



teljesen ismeretlen, egyszerű külsejű és régen elavultnak mondott technikájú készülékek (lásd: csöves erősítők) sokkal magasabb fokú zenei élményt nyújt, mint az ő márkás gépei! Meglepi persze a „tálalás” is: ezek az elektronikák különleges, hegyes tuskéken álló fémállványokon működnek, és az egyes összekötő kábelek sem az általa használt filléres áru vékony rézdrótok. Ha netán műszaki végzettségű az avatatlan zenehallgató, belegendolhat a fizika órán tanultakba is, miszerint az összekötő-vezetékeknek egyedül a vezetőképeség a lényeges (a réz jó, az ezüsté valamivel jobb), ha pedig ez megfelelő, a kábel anyagának semmilyen hatása nem lehet a hangképre. És akkor jön a stúdió vezetője, aki a demonstrált készülékeket (pl.: CD-játszó, erősítő, hangdoboz) különböző réz-, ezüst- és szénanyagú kábelekkel köti össze, mindannyiszor azonnal érzékelhető a hangzás változása.

A valóban jó hangú készülékek nem a közismert, nagyszériás termelésű világcégektől származnak, hanem olyan ismeretlen, 6–30 főt foglalkoztató manufaktúrákból, ahol a futószalag és robottechnika ismeretlen fogalom, egyedül a kézimunka, az emberközpontú gyártás és forgalmazás a lényeg, több milliárd dollár helyett 10–15 milliósi bevétel. Ezeket a cégeket nem elnökök és menedzserek vezetik, hanem maga a tulajdonos-tervező, akinek saját filozófiája, ízlésvilága van, melyet „bele is épít” egyedi gyártású készülékeibe. (Néhány nagy név a sok közül: Hiroyasu, Kondo, Pierre Lurne, Touraj Moghaddam, Ivor Tiefenbrunn, Mark Levinson stb.) Innentől kezdve egy érdekes automatizmus alakul ki: ezeket a lemezjátszókat, erősítőket, CD-játszókat és hangdobozokat jórészt csakis azok a kiskereskedők fogják árulni, azok fogják megvenni, akik ugyanúgy gondolkodnak a zeneművek ideális hangzásáról, mint a tervező-



Audiofil CD lejátszó belseje (Morantz CD 63 SE K.I. Signature)

(A szerző felvétele)



cégtulajdonosok. (Itt azért meg kell jegyezni, hogy a már említett nagy japán és európai gyártóknak is eltérő hangzásviláguk van.)

„Ne a műszaki adatokat favorizáld, hanem arra koncentrálj, hogyan szól hozzád a zene” — ez a mottója ezeknek az audiofil (a hifisták elitjét hívják így) gyártóknak és kereskedőknek, akiket egyébként sehol a világon nem a nagy áruházláncokban, hanem kis stúdiókban (lásd: Szolnok), illetve lakásokban lehet fellelni. Hazánkban címüket, telefonszámukat csak a hifi szakajtóból tudhatjuk meg. Az óvatosság nem árt; ezeknek a különleges minőségű készülékeknek az ára 0,5—38 millió forint között változik (pl. Jadis, Audio Note), és egy-egy stúdióban több is van belőlük.

Ezek után megnyugtató lehet, hogy vannak audiofil gyártók a manufaktúrák és a nagy multik közötti sávban is (pl. NAD, Rotel, Marantz), melyeknél nagyon elfogadható az ár/minőség viszony. Általános jellemzőjük, hogy a gyártás általában a Távol-Keleten (Japán, Tajvan) folyik, a tervezés viszont Angliában összpontosul, mert a hangzásnak az európai igényeknek is meg kell felelnie.

Akik azt hiszik, hogy ezeknek a kis hangyáknak a sikere egyáltalán nem érinti az elektronikai mamutokat, tévednek. Az utóbbi évtizedben a nagy japán gyártók egyre jobban figyelnek készülékeik alkatrész- és hangminőségére, sőt egyes elit készülécsaládjaik tervezését már európai mérnökcsoportokra bízák (Pioneer, Sony, Denon). Sajnálatos, de tény: az európai óriás cégek jóval kevesebb buzgalmat tanúsítanak ebben a kérdésben, ezért lemaradásuk egyre nagyobb mértékű.

Végezetül némi vigasz azoknak, akik vagy elvi, vagy gyakorlati (pénzügyi) okok miatt nem kívánnak audiofil hifistává válni. A meglévő, olcsóbb kategóriás berendezéseket meglepő módon fel lehet javítani a már említett különleges állványokkal és összekötő kábelekkel, csak — mint a készülékek megvételénél és összekapcsolásánál — nagyon vigyázni kell a párosításra. Misztikusnak tűnik ugyan, de igaz: két, önmagában kiváló készülék együtt csapnivalóan szólhat, ugyanakkor két gyengébb minőségű egymást javíthatja (családely!). Minden ilyen esetben — csakúgy, mint új elektronikák vásárlásánál — keressünk fel szakstúdiót, a vezetője biztosan szívesen segít. Akik pedig még erre sem hajlandók, mert nem hisznek az egészben, ugyanakkor van a tulajdonukban egy régi, nehezkesebb hangú lemez, vagy CD-játszó, végezzék el a következő kísérletet: alkoholos lila filctollal húzzanak egy centiméteres vonalat a fekete vagy ezüst lemez élére, majd hallgassák meg a zenét. Ha netán máshogy szól, mint addig, egy lépéssel közelebb kerültek a mikromágneses terek hatásának problémájához, és talán a hifihez is.



BUSCHMANN FERENC

Az Ős-zagyvai (=Hajtai) Természetvédelmi Terület élővilágáról...

A tiszafüredi Kis Pál Múzeumban nemrég – immáron negyedik helyszínen – kiállításra került Faragó László: *Hajtai évszakok* című fotóanyagával összefüggésben

A Jászság, közelebről Jászberény környéke — miként maga az egész Alföld is — ma már sajnos alig rendelkezik természetes körülményeket őrző területekkel. Azok is elsősorban olyan maradványok (reliktumok), amelyek mezőgazdasági kultúrnövényzet számára gazdaságtalanul alkalmatlanok, illetőleg állattartási vagy árvízvédelmi okok miatt maradhattak meg. Szerencsére egyben éppen ezek a területdarabkák is azok, amelyek mind a történeti-kialakulási eredetüket, mind a mai állapotukat tekintve, zoológiailag és botanikailag — nem utolsó sorban pedig a tájképi megjelenésükben is — egyaránt a legértékesebbek.

Ezen területdarabkák közé tartozik az 1987-ben természetvédelmi területté nyilvánított, és alább rendkívül vázlatosan bemutatásra kerülő Hajta. (Itt jegyzem meg, hogy terjedelmi okok miatt mind a növények és társulásaik, mind az ide jellemzően kapcsolódó állatfajok tudományos neveit szándékosan kihagyom — ezeket az igényesebb érdeklődők az eredeti munkáimból, illetve az egyéb szakirodalmi forrásokból pótolhatják!)

A Jászberénytől kb. 6 km-re elterülő és ma Hajta néven ismert — részben Jászfelsőszentgyörgyhöz, részben Jászberényhez, délebbre pedig már Pest megyéhez tartozó —, Farnosig húzódó egykori Ős-zagyvai árterület (=Hajta mocsár és Tápió—Hajta-völgyi Természetvédelmi Területek) az utolsó olyan színfoltja Jászberény határának, amely a víztelenített állapotában is őrzi még a letűnt vízvilág emlékeit. A Hajta mint a Tápió—Galga—Zagyva hordalékkúpsíkság tájrésze — egészen pontosan az óholocéni Zagyva folyásiránya és ártere! — felszíni talajaiban részint lösz (foltokban), nagyobb részében homok, illetve ezek különböző mértékű és arányú keverékei, lépcsőzetes lejtésű hullámos-buckás relieffel. De előfordul itt a hajdani ártér „nyomvonalán” löszzagyg és réti csernozjom, sőt, mélyebb és a közelmúltig mocsaras-vízállásos részein tőzeg is.

A Hajta növényzetét egészében tekintve, növényfajokban a leggazdagabb része a Jászságnak! Nem is véletlenül, hiszen két természetföldrajzi tájegység, a szakmai berkekben *Praematricumnak* és *Crisicumnak* nevezett, vagyis a Duna—Tisza közti és a tiszántúli flórajárások találkozási sávjában terül el. Ennek megfelelően természetesen mindkét térség flóraelemei megtalálhatók benne.

A szűkebb értelemben vett Ős-zagyvai ártér néhol öböl-, néhol tószerű mélyedéseiben (itt-ott különböző vastagságú kotustőzegen!) ma is jellegetes mocsárnövényzet uralkodik, benne szép számú mocsári páfrány-állományokkal díszített zombéksásos társulásokkal. A víztelenítés következtében sajnos elpusztulás-veszélyes állapotban.



Foltszerű előfordulásban a kiszáradó láp- és mocsárrétek bonyolult összetételű különböző kékperjés és magaskórós növényegyüttese is megtalálhatóak, elsősorban a homoki mocsárrétek társulás-formációiban. Közöttük szinte mindenütt él a mocsári kosbor, összesen több ezerre tehető példányszámmal, és szaporodó-terjedő tendenciát mutat az egyben szikesedést is jelző fátyolos nőszirmom. A vízinövényzet az állandósult vízhiány következtében *részint* elpusztult (vízitök, kolokán, sulyom és hínárfélék), *részint* a vízelvezető csatornába (Almási-ér) szorult vissza (virágkáká, mételykóró, vízi harmatkása, hídór, nyílfű, gyékény stb.), *részint* pedig — főleg a víz nélkül maradt tőzegtalajos nádasok — átalakulóban vannak. Ezt jelzi a borzas füzike, a sédkender, a mocsári aszat, az aranyvessző és egyebek tömegessé válása, mely benyomulása a nádasba. De bizonyos értelemben erre utal még a vízi kányafű és mocsári kutyatej nem csupán példányszámi, hanem területi növekedése is, sőt a pimpófélék és egyes imolafajok stb. megjelenése a zombékos-nádas szárazulatra került állományai között. A vízállásos-mocsaras tó-sorozat-szerű mélyedések lecsapolása következtében felerősödött az ezeket környező rétek elszikesedése (szoloncsák szikesek). Ezeken a helyeken mindenütt megtalálható a sziki lepkeszeg, a bársonykerep, a szürkekáká és a sziki útifű, podzolos vakszikfoltjain pedig a közönséges szikipozdor és bárányparéj, a szikiárpa és kamilla, valamint a Praematricum—Crisicum találkozási sávjára oly jellemző, egyben jellegzetes szoloncsák-sziki pannon-endemikus növényke, a pozsgás zsásza. Ősz felé — különösen a régi morotvák nyomvonalán — sokszor lila szőnyegkenti tömegben találhatjuk az ugyancsak kárpát-medencei endemikus virágunkat, a sziki őszirózsát.

Hogy a Hajta — tágabb értelmezésben a Zagyva-Galga-Tápió hordalékkúpsíkság délkeleti részének — esetében már mennyire a Duna-Tisza-közének flórajárásában vagyunk, elég néhány méterre elhagynunk a mocsári és mocsárréti-réti társulásokat, máris egészen más növényegyüttesben találjuk magunkat! Ezt szemléletesen mutatják a rozsnokos és homoki csenkeszfűgyepek, délebbre pedig (elsősorban a „-Káták” térségében) a néhol fehérynárfákkal megtűzdelt tipikus homokpusztaréti csúdfüves csenkeszgyepek; szártalan- és homoki csúdfű, buglyos-, kései- és tartós szegfű, homoki keserűfű, homoki seprőfű, fényes poloskamag és homoki árvalányhaj, valamint a homoki kikerics foltszerű, néhol azonban csak szálankénti előfordulása. Számos pontusi és ponto-eurázsiai mediterrán jellegű szárazságtűrő és -igénylő flóraelem mélyen felhatol Jászberény déli (Pórtelek—Tőtevény—Újerdői), egykoron csak marhajárásnak nevezett laza és soványhomokú határrészébe, amelyek közül a tömegeikre nézve említést érdemel a hamukavirág, a homoki- és szikár hanszegfű, az ékes vasvirág stb.

A Hajta rétejéről — beleértve természetesen a vízi-vizenyős-nádas részekről a száraz pusztahomokig az egész területet — eddig közel 600 növényfaj került feljegyzésre. Közöttük a fentebb említetteken kívül még számos védett vagy helyi viszonylatban ritka, illetőleg területjellemző növény terem, mint például a tavaszi hérics, nagy pacsirtafű, kornis tárnics, csomós- és kereklevelű harangvirág, homoki fátyolvirág, szárnyasmagvú budavirág, sziki sóbolla és egyebek (a gyönyörű kék virágzatú évelő len, és az egykor gabonavetéseink mérgező gyomnövényeként számontartott, ma már szigorú védelemre szoruló konkoly - és még hosszan lehetne sorolni ezt a listát).

Nyilvánvaló — és az eddig elmondottakból egyértelműen következik! —, hogy a Hajta Jászfelsőszentgyörgytől Farnosig terjedő, összességében mintegy 2000 hektáros természetvédelmi területnek az állatvilága is legalább annyira összetett, mint a növényzete. Ez főként a rovarvilággal kapcsolatban mondható el. Jellemzőek az általában lazább talajokhoz kötődő védett hangyalesők és homokfutrinkák, de nem ritkák a



nagyobb számban jobbra nyílt sztyeppréteken előforduló ugyancsak védett imádkozó- és sisakos sáskák sem. Viszont a vizes élőhelyek megszűnése következtében — hasonlóan minden más, vízhez kötődő állatfajhoz — jelentősen megritkultak a szitakötők. Ugyanakkor ennyire negatív jellegű változások más rovarrendek, például a lepkék esetében (lévén az életmódjuk a növényekhez kötött) nem tapasztalható. Populációs példányszámi változásaik egyelőre nem tükrözik vissza szembetűnően a növényzetben megindult átalakulást. (Ez egyébként érthető is, hiszen az eredeti növénytakaró — mégoly változó állapotában is — fajaiban és alapjaiban még megvan.) Nappal általában a szárazabb rétek jellemző lepkéivel, úgymint egyes széna- és szemeslepké, boglárka- és csüngőlepké fajokkal találkozhatunk leginkább. A védett nappali pávaszem, kardos- és fecskefarkú lepkék, valamint a homoki szemeslepkék — ellentétben a fehérlepkékkel — itt egyáltalán nem gyakoriak, sőt egyes években kifejezetten ritkák. (Az igen érdekes és rendkívül bonyolult összetételű éjjeli lepketársulásokra — tekintve, hogy az külön tanulmányt érdemelne! — most nem térek ki.)

A Hajta lecsapolását követő elvítelenedés értelemszerűen legdrasztikusabban a gerinces állatvilágra hatott. Jászberény piacait még alig három évtizeddel ezelőtt is az itt munkálkodó halász dinasztiák látták el élőhállal! — mára a halfauna a szó szoros értelmében kipusztult. Csak az Almási-ér Farnos tájéki állandó vizeiben tengődik a védett lápi póc és réti csikhal. Követték őket a farkos kétéltűek, a tarajos- és pettyes gőték. Rendkívül megfogyatkoztak a mocsári teknősök és a vízi siklók is, manapság kuriózumszámba megy egy-egy példányuk látványa. Természetesen a vízhiány ugyanúgy megtizedelte a békákat, és a vízmadarakat is elvándorlásra kényszerítette. Megszűnván a táplálékforrás, nem fészkelnek már a szárcsák, a récék, a ludak és a bölömbikák, eltűntek a sirályok, a cankók, a csérek és egyebek; a gólyák és a gémek is csak alkalmi vendégként jelennek meg „szöcskézni”. Őszi vonuláskor megmegjelenik egy-egy fekete gólya vagy kormos szerkő még, vagy éppen egy vadászat közben átsuhanó kabasólyom. Igaz, egyéb ragadozó madarak sem mondhatók gyakoriaknak, habár az egerészölyv, a kék- és vörösvércse, olykor még a barna- és kékes rétihéja is rendszeresen megfigyelhetők a légtérben. Ugyanígy a színpompásan tarka tollazatú szintén védett gyurgyalagok is, amelyeknek (kb. 20 költőpárnak) egy elhagyott homokbánya oldalfalába vajt fészektelepük nagy természeti kincse a hajtai természetvédelmi területnek.

A vizes élőhelyek eltűnésével azonban nemcsak a halak és a békák tűntek el, hanem eltűntek a vízi életmódhoz csodálatosan alkalmazkodott szervezetű szép ragadozó emlősök, a vidrák is. Ahol egykor „vidra-uraimék” halásztak-vadásztak, oda most olykor a vaddisznó szabadon csörtethet be, és őzikék keresnek néhanap menedéket. Természetesen (a Hajta esetében egyértelműen értelmetlen) emberi beavatkozás következtében teljesen kipusztult a vízcicsigák- és kagylók hatalmas tömege is. Még a nád sem a régi már..., — és ezek a változások az eredeti élővilági társulások szempontjából, sajnos, ma már visszafordíthatatlanok. Ezért is nehéz ezeknek az életközösségeknek a pusztulásáról elkeseredés nélkül szólni. Annál is inkább, mert éppen ezek és az ilyenek szolgáltatják a legszomorúbb és legszégycenteljesebb példáit a honi barbárságnak, ostobaságnak és nemtörődömségnek, ugyanis mindenütt csak azt látni, hogy az ilyen mocsárterületek lecsapolásának az égvilágon semmi, de semmi értelme nem volt, mert még csak kaszáló sem lett a kiszáritott területből! Csupán gyomtengerré tudott válni. A „vízrendezés” azonban tönkretett valamit. Elpusztított egy szemét gyönyörködtetően vadregényes tájat, vele egy csomó élőlény otthonát és



lételemét — egy virágokkal ékes gazdag állatvilágú élőhelyet — civilizációnk „nagyobb dicsőségére”!

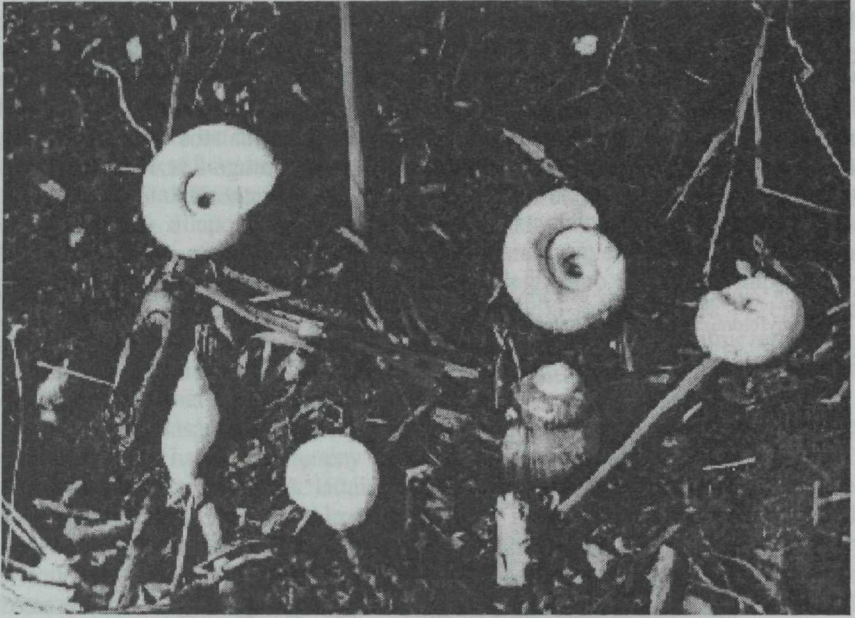
Haldoklik a Jászság legősbibb, egyben utolsó olyan vizenyős területe, amely hírmondóiban úgy-ahogy még megőrizhette számunkra a hajdani vizivilág színes élőhelyi jellegzetességeit és hangulatát. Ebből, a természet csodálatos alkotóképességének egyedi és tájképi szépségeiből láthattak szemelvényeket Faragó László: *Hajtai évszakok* című fotókiállításán, melyek Tiszafüreden voltak megtekinthetők.

Irodalom

- Buschmann F. (1994): Jászberény és környékének növényvilága I. Természetföldrajzi élettér (Természet- és növényföldrajzi viszonyok) A Jász Múzeum belső kiadványa
- Buschmann F. (1995): Jászberény és környékének természeti értékei I. A Hajta (Hajta-mocsár Természetvédelmi Terület) Jászsági Füzetek 22.



1. kép. A kiszáritott mocsár gyomosodási folyamatának egyik jelképe: bókoló bogács, mélyen a víz nélküli nádasban



2. kép. A vizenívített mocsár elpusztult vízi faunájának szemléletes bizonyítékai:
napszitta csigaházak tömkelege a tőzeges felszínen



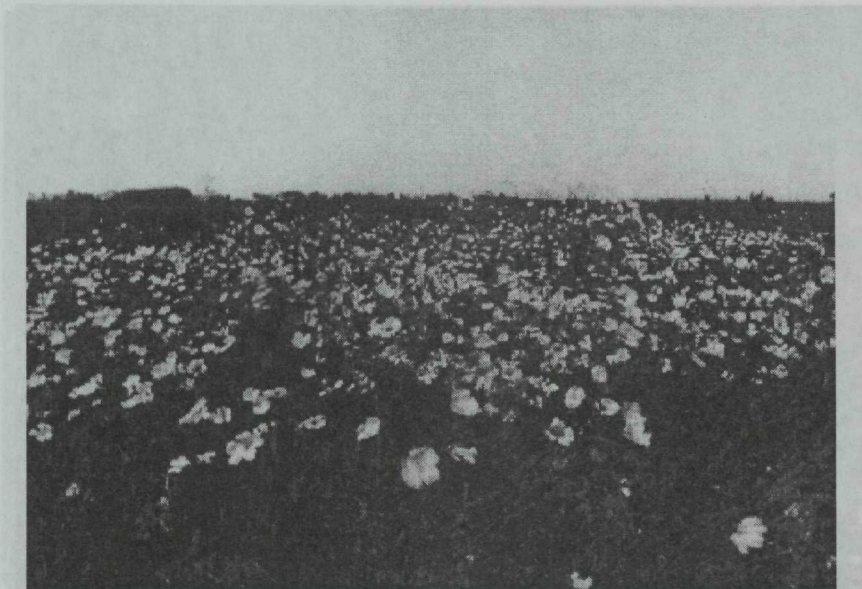
3. kép. A megfogyatkozott mocsári teknősök talán utolsó képviselője



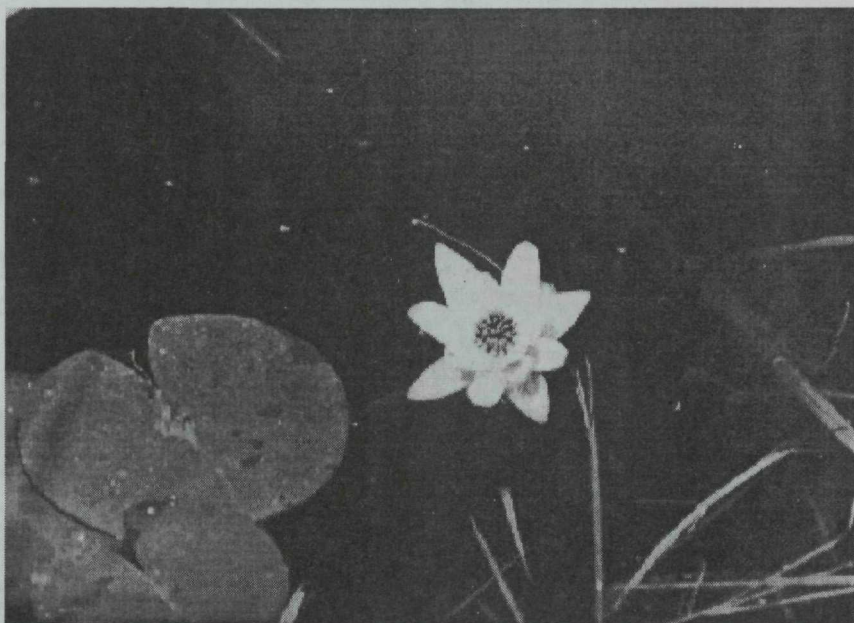
4. kép. A mocsárt környező szikes ártéri rétek jellemző nyárvégi-őszi virágdíszé, az endemikus sziki őszirózsa



5. kép. A szik- és vakszikfoltokon néhol tömegesen található népi gyógynövényünk a kamilla



6. kép. A hajtai természetvédelmi terület különös érdekessége és ritkasága: élő len a patakot szegélyező rétek egyikén



7. kép. A néhány évtizeddel ezelőtt még tömeges fehér tündérrózsa ma már csak a patak vizében él néhány tővel



EGRI MÁRIA

Gácsi Miska és Papi uram

Emlékkiállítás a Szolnoki Galériában

Két olyan kitűnő művész-ember életét, barátságát szeretném most felidézni emlékkiállításunk alkalmából, akiket főként itt Szolnokon, Kisújszálláson, a megyében mindenki ismert, becsült, szeretett. Nem csak azért, mert nagyszerű művészek voltak, mert már küllemük, habitusuk miatt is fogalommá lettek közelebbi és távolabbi ismerőseik körében, hanem azért is mert jellemüknél fogva szándékkal ártani soha nem tudtak volna senkinek. Mindkettőjükben halálukig megmaradt a naiv, játékos, tisztalelkű gyerek. Gácsi Miska, Papi uram tíz éve nincsenek már közöttünk.

Papi Lajos 1921-ben született Kisújszálláson. Iskoláit itt, Szolnokon és Budapesten végezte. Gácsi Mihály 1926-ban Budapesten született. Kényszerpályák után a Képzőművészeti Főiskolán 1949-52-ben festészetet, grafikát tanult. 1956-ban a forradalom előtt kapott műtermet a Szolnoki Művésztelepen. Papi akkor Szolnokon hivatalnokként, nagyszívú mentorként ápolta megyénk kultúráját, s csak saját kedvére faragott követ, fát. A fiatal festőművész Gácsival először az inség hozta össze, s lassan váltak nagyon közeli barátokká. Papi egy idő után otthagyta a biztos hivatalt, hazaköltözött Kisújszállásra a szobrászat kedvéért. Egyre többet állított ki, egyre jobb, elismertebb művész lett. Amikor Szolnokon járt rendszerint Gácsinál, vagy vele lehetett látni. Mindkét művész külön-külön is jelenség volt. Hát még együtt! A szálás-hatalmas, szakállas Gácsi és a kis köpcös, bajszos kun Papi.

Humoruk, bölcsességük, a róluk szóló, velük megesett történetek azóta is szájról szájra, apáról fiúra szállnak, mint a népmesék. Megjelenésük, jellemük, életmódjuk, filozófiájuk festőket, szobrászokat, írókat, költőket ösztönzött őket megörökítő alkotásokra. Szinte nem volt olyan újságíró a megyei lapnál, aki ne írt volna legalább egyszer róluk vagy munkáikról. De ugyanezt mondhatjuk el a fotóriporterekről is, elsősorban Nagy Zsoltról, aki szinte pályája kezdetétől kísérte optikájával mindkettőjük életét.

Gácsit Szolnokra telepődése után főiskolai barátai szinte hetente látogatták. Legtöbbször a ma Olaszországban élő Görög Rezső, Kondor Béla. Mindketten meg is verseltek Szolnokra szakadt kollegájukat. Akkoriban, 1956 után Szolnok a „renitenskedő” színészek számára amolyan büntetőtábor-féle volt, minek következtében egy kitűnő társulat jött össze a Szigligeti Színházban. Mádi-Szabó Gábor, Somogyvári Rudolf, Mensáros László, s a fiatalabbak, például Ujlaky László játszottak Berényi Gábor igazgatása alatt. Gácsi napi létét jelentették a baráti találkozások, közös ünneplések, egymást vállalások. Mensáros például Gácsival tanuskodott Somogyvári Rudolf esküvőjén, Somogyvári pedig Gácsi 1967-es, Dürer-termi kiállítását nyitotta meg. Rendre elindultak valakivel a városban, végigjárták a Színész Klubot, az Újságíró



Klubot, amit az ott mért jellemző nedű után „Cseresznyés kert”-ként emlegettek, a hídfő alatti Evezős Klubot, s a hídfő feletti Dózsát. Egyesek csatlakoztak, mások lemaradtak, jöttek ismét mások, attól függően, hogy merre jártak éppen. Vonulásuk a Tisza Szállótól a Nemzeti gyorsbűféjéig, a „Lordok háza”-ig, a Bíró-kocsmától azokig az utcai „bögre” csárdáig tartott, ahol mint ahogy a művész egyik karcán is látható, nemcsak a termelői bor, de a termelői rézkarc „utcán át is kapható”.

Gácsi barátai között újságírók, fotósok, orvosok, mérnökök, színészek, zenészek, sportolók, piaci árusok, sőt foglalkozás nélküliek is voltak. Gácsi szervezőeszközök gyűjtője volt: órát, pipát, könyvet, lemezt, üveget, bélyeget... mindent gyűjtött! Régi fényképezőgépeket, szerszámokat, edényeket, kitudhatatlan funkciójú vagy jól ismert régiségeket. S aki mindebben társául szegődött, az barátja is lett.

Papi kisújszállási műterme, először az „istálló műterem”, majd a Nyár utcai ház, a faragószin szintűgy a legkülönbözőbb emberek zárandokhelye volt. Híressé lett a műterem ajtó-vendégekönyve a milliányi cifra-humoros beírással, rajzokkal, a mindenhonnan begyűjtött régi zománcablácskával, ami Papi számára valamilyen szempontból figyelemre méltó volt. Például egyik azt hirdette: „A víz megszokásból iható”. Természetesen egy állványra szerelt nagy, emelőkaros dugóhúzó mellett... Papinak szintén volt óra-, ritkaságszámba menő néprajzitárgy-gyűjteménye, bibliatára, Kisújszállásra vonatkozó történeti-tárgyi anyaga és művészbarátai szeretetét, megbecsülését jelző óriási kortárs festmény- és grafika-gyűjteménye.

Gácsi rendszeresen rajzolt a megyei lap számára. Illusztrált, például heteken át Tabi László Daliás idők írását, karikatúrákat, szöveges rajz-viceket készített. Hosszabb időn át rajzolta szinte tele a Néplap Tarka-Barka, majd a nevéhez fűződő Jászkun-Kakas mellékletét. Áradtak kezéből a találó ex librisek, különféle alkalmi kis grafikák. Szeretetteljes humorral költöztette lapjaira azokat az embereket, akikkel naponta utcán, piacon, kocsmákban találkozott.

Hasonlóan gyűjti össze és rakosgatja egymás mellé a jellemeket A magyarok bejövetele című rézkarcán, ahol egymás után sorjáznak a „Verecke” feliratú tábla alatt a naponta látott-tapasztalt jellemek, ismerős figurák. A lelkesült és a bujtogató, a közömbös, az önző, a reménykedő, a pesszimista, a gyáva, a handabandázó. Sokféle jellem, sokféle érdek és sokféle vágy... aligha változott Verecke óta.

A humoros-szarkasztikus vonal azonban Gácsi művészetének csak egyik oldala. Megtisztelő helyét a hatvanas-hetvenes évek hazai grafikájában azonban drámai lapjainak köszönheti. Nincs lehetőségünk itt elemezni korai háború, erőszak, környezet-szennyezés elleni rézkarait, két alkalommal is megfogalmazott Dózsa-sorozatát, későbbi döbbenetes linóleummetszeteit. A kassandrai jósolatok, bibliai példázat-figyelmektetések után eljut a totális környezetpusztítás, a már nem is emberi mutánsok organikus növényzetet, állatvilágot teljesen nélkülöző fikciójának félelmetes képi víziójáig.

Gácsi 1974-ben elhagyta családjával Szolnokot. Először Hódmezővásárhelyen próbálkozott, majd 1976-ban elfogadta régi szolnoki művésztelepi kollegája, Palicz József invitálását, és Zalaegerszegre költözött. Nyugodtan mondhatjuk: egész Szolnoknak hiányzott. De távozása miatt talán Papi Lajos szenvedett legjobban, aki Gácsiek elköltözésének évében rendezte első nagy gyűjteményes kiállítását a Szolnoki Galériában. Bemutatva az emlékkiállítás most is látható István király, a Vazul őseréjű faragásait, s az azóta is szívet melengető Kecskéjét, Pingvinjeit, drámai andezit-, gránitportréit, a valamikori kubikusok tiszteletére megálmodott kő-ólom emlékművét.



Papinak még megadatott, hogy 65. születésnapján kiállítással köszöntötte őt Kis-újszállás, majd Szolnok, s szülővárosától életművéért Pro Urbe-díjat kapott. Városának ajándékozott alkotásaiból, kortárs gyűjteményéből még megrendezte állandó kiállítását házának egy részében, mintha érezte volna: nincs sok ideje már.

Életük utolsó heteiben a két művész-barát már nem tudott egymásról. Gácsit 1987. február 5-én hajnalban érte a hirtelen halál. Papi akkor már kórházban volt. Február 10-én, öt nappal később indult barátja után. Bejutva az égi kapun bizonyára megfedtte őt:

— Nagy jó uram! Hát illik így otthagyni engem!/? Ilyen nagy sietve, búcsú nélkül...?

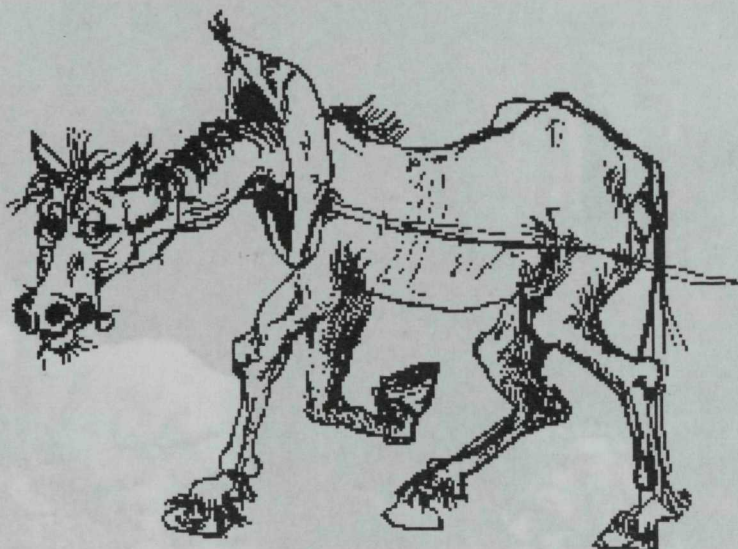
Látom magam előtt, amint a mennyei kocsmá asztalánál emelik poharukat: Gácsi pávatollas csákóban kikacsintva ránk, még földi halandókra, Papi könyökére dőlve elmereng, majd rázendít kedvenc Faludy-Villon-jára: „Az őszi sárban már magamban járok, s lábam nyomában a Kaszás üget, hajam deres lett és az utcalányok másnak mutatják már a mellüket...”

Tudom, mindnyájunknak, akik ismertük őket, nagyon hiányoznak.

Következő illusztrációinkat Gácsi Mihály vázlatkönyvéből válogattuk:









Papi Lajos munka közben

Képeink jellegzetes munkáiból adnak ízelítőt: a karcusú leányalak márványból, a pásztor figurája fából készült; a Györffy István emléktábla a karcagi múzeum falában őrzi Papi Lajos keze munkáját



Egri Mária: Gácsi Miska és Papi uram







Beszámoló a DAB közgyűléséről

Az MTA Debreceni Területi Bizottsága (DAB) 1997. február 5-én Debrecenben a DAB székházában tartotta 1997. évi közgyűlést, melyen részt vett és felszólalt Glatz Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Dr. Rák Kálmán orvosprofesszor, a DAB alelnöke nyitotta meg és vezette az ülést. Az első percek a komolyzenéé voltak: Papp Sándor gitárművész egyik jeles tanítványa játszott el két Bach-tételt. (Maga a művész ugyanis betegsége miatt nem tudott jelen lenni.)

Az első napirendi pont Berényi Dénes akadémikusnak, a DAB elnökének beszámolója volt az elmúlt 1996-os esztendőről. A következők hangzottak el:

A DAB kéthetenként vezetőségi ülést tart, melyek közül egyik-másik kihelyezett a régióban (Szolnok, Nyíregyháza) megtartott ülés. Az múlt évben nagy súlyt helyeztek Kelet-Magyarország problémáinak megoldására. Sikeres magyarok külföldön c. rendezvénysorozat alkalmából Debrecenbe látogatott dr. Teller Ede. Félévenként megbeszélések történnek a rektorokkal, önkormányzati vezetőkkel. (Ez utóbbi keretében nemrég Berényi Dénes akadémikus delegáció élén találkozott Várhegyi Attilával, Szolnok megyei jogú város polgármesterével.) A bizottság évenként pályázatokat ír ki, melynek díjkiosztó ünnepe a közgyűlésen zajlott le. A médiákkal való kapcsolat jó, amit az is bizonyít, hogy a DAB 1996-ban megtartott, több mint kétszáz rendezvényét több ezres közönség látogatta.

Mik a jövő tervei? Ami bevált, azt folytatni kell. Ezen kívül meg kívánják szervezni a vezető kutatók regionális tanácskozását.

A hozzászólások közül dr. Glatz Ferencnek, az akadémia elnökének beszédét ismeretem. Az elnök bírálta a társadalmi berendezkedés ágazat-túlsúlyos voltát. Ehelyett a „régioorientáltság” fontosságát kell hangsúlyozni, hiszen ez a 15 milliós nemzet és a 10 milliós állampolgári közösség érdeke. A „globalizálódás” időszakát éljük, melyben a Magyarországot ért kihívások hasonlóak ahhoz, amit a múlt században a reformkor idején élt át a nemzet. A különbség mindössze

az, hogy akkor voltak a népet vezető karizmatikus egyéniségek, míg ma ezeket — Glatz Ferenc szerint — a politikai életben nem találjuk meg. Az a véleménye, hogy a magyar tudományos elit alkalmas arra, hogy ezt a vezető szerepet ellássa. Kifejtette: nemzeti tudomány ugyan nincs, de a tudománynak kell hogy legyen nemzeti funkciója. Szólt az akadémia belső reformjáról is. Ezt az teszi szükségessé, hogy az állami támogatás megcsappant, így az akadémiai intézeteknek ki kell lépniük a „piacra”, hogy eltarthassák magukat. A kilátások nem rosszak, hiszen a tőke nemcsak az anyagi, hanem a szellemi infrastruktúrát is keresi. Minden tudósnak meg kell keresnie tudományának társadalmi kihatásait.

Glatz Ferenc nagy tetszést aratott hozzászólása után Berényi Dénes kiténtetéseket adott át. Majd Tamás Attila a DAB alelnöke a bizottság pályázatainak eredményeit tette közzé. Jász-Nagykun-Szolnok megyéből a következők részesülnek kutatási támogatásban: Tiszai Lajos, Tóth Albert és Timár Antal.

Befejezéstül Beck Mihály, az MTA tagja A fullerének felfedezése és jelentősége címmel tartott előadást. Nem kis humorral fűszerezett előadásából megtudhattuk, hogy a fullerének a világűrűből a Földre pattant szénmolekulák, parányi futballabdák, melyek nagyságukban úgy aránylanak a futballabdához, mit ahogy a futballabda aránylik a földgolyóhoz. Meglehetősen stabilnak látszó képződmények, így egy új iparág kiindulópontjai lehetnek. Így indult diadalútjára a benzol-gyűrű is valamikor a múlt század közepén. Nem hiába tartottak az angol felsőház „nemes urai” épületes vitát a parlamentben a fullerének esetleges jövőbeli alkalmazhatóságáról. Beck professzor szó szerint idézte a nemes urak nem éppen szakértő megjegyzéseit, melyek nem egyszer hangos tetszésnyilvánításra készítette a jelenlevőket. Nem véletlen tehát, hogy dr. Rák Kálmán alelnökünk a „nemes uraim” megszólítással zárta be a közgyűlést.

Ezek után Fátyol Zoltán festőművész tárlatát tekinthették meg, melyet Láng Eszter, a DAB szakitkára kalauzolt. A közgyűlés kötetlen beszélgetéssel fejeződött be.

dr. Gelléri Dezső



Egy új munkabizottság alakuló ülése

Az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testülete Sportbiológiai, mozgásszervi, életmódkultúra, életminőség, egészség munkabizottsága alakuló, toborzó ülést tartott az újonnan felavatott Damjanich János Múzeum előadótermében, dr. Gelléri Dezső kardiológus főorvos, a Testület alelnökének vezetésével. Minden kezdet nehéz, hála dr. Madaras László és a múzeum munkatársai lankadatlan energiájának, sikerült megteremteni a feltételeket, és az elhangzott rangos előadások feleltették a kezdeti nehézségeket.

1. Dr. Kemény Csilla—dr. Horváth Sándor (DOTE, Debrecen): Egészség, életminőség.

Értékeléseket, elemzéseket, módszereket és ajánlásokat kaptunk a magyar életminőség megromlott helyzetének biztos megjavítására.

2. Dr. Buda Béla (SOTE, Budapest): A testnevelés és sport mentálhigiénéje: előadás a testnevelés és sport személyiségfejlesztő, stabilizáló szerepéről, illetve a szocializációs pszichiátriai, addictológiai, deviáns magatartási formák megelőzésében és terápiájában fontos hatásokról.

3. Dr. Csabai Csaba (OSEI — Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Sportorvosi Intézet): A testnevelés és sport sportorvosi szempontjai

A jelenlévő szakemberek, testnevelők, orvosok, edzők, pszichológusok egymásra mutogatása helyett a testnevelés és sport, valamint az egészségnevelés fontosságát emelte ki az ifjúság nevelésében mint egyenrangú, sőt prioritást érdemlő, a fejlődést garantáló tevékenységet. Ehhez azonban az egyes szakemberek és kompetenciák egyenrangú, korszerű együttműködése, „korszerű team” tevékenysége szükséges. A testi nevelés biológiai, élettani, egészségügyi, pedagógiai, társadalmi, lélektani stb. folyamat, melynek tárgya a fejlődő gyermek — ezért fontos, hogy az egyenlő esélyek elve alapján garantált, egyénre optimalizált formákat és alternatívákat megteremtjük. A gyerekek diszkriminálása a nevelési folyamatban a demokrácia biztos tagadását és lehetetlenné válását eredményezi.

4. Dr. Veres Edit (Hétfényi Géza Kórház, Solnok): Jász-Nagykun-Szolnok megye cardiovascularis rehabilitációjának hét éves tapasztalatai

Az Országos Kardiológiai Intézet és a

Magyar Szívegyesület módszertani és anyagi segítségével működő tevékenység tiszteletet parancsol mind a betegek, mind az együttműködő szakemberek számára. Hét év után heti 3x2 óra tréning a súlyos, életveszélyes állapotba került szívbetegnek egészségének stabilizációjáról hallottunk mentális és fizikális értelemben az életminőség és életmódkultúra lényeges, éveket adó javulásáról. Az előadás figyelemfelkeltés volt a nép-egészségügy felelősei számára. A preventív, rehabilitációs hálózat igény szerinti fejlesztése a járható út az áldatlan megbetegedési és halálozási helyzet kiküszöbölésére.

5. Dr. Torday Zsigmond (nyugdíjas belgyógyász, MÁV Kórház, Solnok): Modern táplálkozás — sporttáplálkozás

A nagy gyakorlattal és elméleti fejtegetéssel megszerkesztett előadás utolsóként is nagy visszhangra talált a hallgatóság körében. Az életmódkultúrát, életminőséget is alapjában meghatározó téma a lakosság hagyományos szokásaiban, de a nem fertőző halált okozó szív és agyi érmegbetegedések rizikójának fontos tényezője, de lényeges szempont az egészségért végzett optimalizált fizikai aktivitás, nem utolsósorban az élsportolók teljesítményének támogatásában. Az egészséget szintentartó és segítő optimális testsúly megfelelő minőségi és mennyiségi követelményeket feltételez, a korszerű, sportszerű táplálkozásban.

A debreceni DAB és a szegedi SZAB sportbiológiai és mozgásbiológiai munkabizottságok megnevezését és tevékenységét „életmódkultúra, életminőség, egészség” téma megnevezéssel kibővítettük, hangsúlyozva interdiszciplináris jellegét. Egyben azt is, hogy elsősorban a testnevelés, sport, egészség Jász-Nagykun-Szolnok megye régiójában kialakítandó igényeit, normáit, azok innovációját, szakszerű segítségét akarjuk elérni.

Élő kapcsolatot tartunk elsősorban a DAB és SZAB munkabizottságaival, de a pécsi, veszprémi, miskolci bizottságok mellett a Magyar Tudományos Sporttanács tevékenységét, ajánlásait és kapcsolatait is komolyan vesszük.

Szervezési problémáink miatt jelenleg kéthavonként — később havonként, ha a tagság is úgy dönt — tervezzük összejöveteleinket. Jelenleg 21 ajánlott témából választhatunk, de a társ munkabizottságok legjobb előadóira is számíthatunk, és a tagság öntevékenységére is.

Orvosok, pedagógusok, sportszakemberek,



igazgatási, jogi, környezetvédelmi, pszichológiai, szociológiai, gazdasági, kereskedelmi, kulturális stb. érdeklődésű egyének és csoportok, de bármely más érdeklődő és pártoló személy együttműködésére és tagságára számítunk. Tevékenységünk létjogosultságát, céljait és értelmét a Nobel-díjas Szentgyörgyi Albert értékelésével jellemezzük: „Modern államot a dolgok alapos ismerete nélkül vezetni lehetetlen. Ma az egész államvezetés két részre kell, hogy oszoljon: a dolgok megismerése és megértése — ez a tudomány dolga — az eredményeknek az életbe való átültetése — ez a politika dolga. A tudás és jószándék harcában a tudósnak és tudománynak is ott a helye az élen. De társadalmat építeni és újjáépíteni tudomány

nélkül nem lehet. A tudomány alapján, elsősorban a természettudományén fejlődhetik az ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, az egész társadalom. A modern államban a politikus feladata tulajdonképpen nem más, mint a tudomány eredményeinek az életbe való átültetése.

Ezért tudománynak és politikának kéz a kézben kell haladnia és a tudomány műhelyének ott a helye közvetlenül az államvezetés műhelye mellett.”

Tevékenységünket a fentiek szellemében a kölcsönös segítség és együttműködés mellett elsősorban régióink felvirágoztatásáért kívánjuk végezni.

dr. Csabai Csaba

KÖNYVISMERTETÉSEK

Holló László, a művész és az ember

Holló László sohasem volt mellőzött művész, de ajánrozott sem. Ha talán szerencsésebb helyen születik (Franciaország, Németország, Itália), vagy e szerencsésebb helyek valamelyikén, melyeket önképzési céllal be is járt és éveken át tanulmányozott, még ha idegenként is de ottmarad, mint kortársai közül nem egy (Kandinszkij, Soutine, Modigliani és még sorolhatnánk), talán ma egy Vasarely méretű és kisugárzású művészt tisztelhetne benne a világ. Ő ugyan — mint ahogy azt e kötet egyetlen művészeti értékelését nyújtó cikkében Pogány Ö. Gábor sugalmazza — e kategóriába sorolható lenne, vagyis, „... egyidejűen látta az európéer útkeresők vívmányait, mégsem hitte el, hogy neki is affélet kell csinálnia”. Pedig tehette volna. Hiszen — mint ahogy ugyanebben a méltatásban olvashatjuk, „...életrajzírói, publicistái olvasmányos részleteket szentelnek a párizsi epizódnak, Polanova-Volakovszky szabadiskolájában, Colarossinál folytatott műtermi foglalatosságának, kitérnek az Őszi Szalonnal, a kizsúrizettek, a függetlenek szalonjának vitáira, írnak a műteremházról, ahol Foujita és Modigliani szomszédságában lakott, ismeretségéről Archipenkoval, Chagall-lal...”

Holló László azonban Párizs, Európa helyett hazatért. S nem lett belőle — legalábbis a világ előtt a nagyvilág előtt, —

olyan közismert ember, mint Teller Ede vagy Neumann János a maguk szakterületén.

Ő azt az utat választotta, amit annyian mások e kis hazából. Azt, amit Kodály Zoltán a róla elnevezett debreceni zeneiskolának, azok tanárainak és növendékeinek úgy fogalmazott meg programként, hogy a feladat az: „szólásra bírni a néma berkeket”.

Holló ezt tette. Debrecenben telepedett le, ahol még a magyar átlagnál is színtelenebb volt érkezésekor a képzőművészi élet. De ő színt vitt bele jó félszáz éven át. Nemcsak e felvállalt feladat igényes teljesítése miatt, hanem azért is, mert itt érezte igazán jól magát, itt tudta igazán jeles festményeit-rajzait megkomponálni. Az őt inspiráló, ismert környezetben.

Volt a magyar piktúrának más, hozzá hasonló kacifántos egyénisége is: Koszta József. Ő is tudott mindent. Ő is, ha külföldre kerültek munkái, azonnali figyelmet keltett képeivel, mint Holló. Ő is egy alföldi város vonzáskörébe visszavonulva alkotta csodálatos képeit. Magányban, társak nélkül. Amit végül azért hivatalosan is tudomásul vettek és elismertek. A frissen létesített legnagyobb kítettetéssel, a Kossuth-díjjal, melyet az egész magyar képzőművész társadalomból ő kapott meg elsőként.

Amde a két művész között alkati különbségek is voltak.

Kosztát kortársai magába visszavonuló, mindenkitől elzárkózó harapós „hörcsögnek”



nevezték és ábrázolták is, míg az ugyancsak visszahúzódo hajlamú Holló Lászlót kellemes társnak, embernek.

Az Ujváry Zoltán szerkesztette legújabb Holló-tanulmányoknak mind a huszonöt írása ezt bizonyítja. A 190 oldalas szép tipográfiajú könyv, annak ellenére, hogy 77 színes reprodukciót és rajzairól készült 50, nagy többségében egész oldalas fekete-fehér nyomatot tartalmaz, mégsem tekinthető a festőművész újabb művészeti értékelésének. Mert mint fentebb mondtuk, a Pogány Ö. Gábor tollából származó íráson kívül lényegében valamennyi cikk kizárólag Holló Lászlóval, az emberrel, s nem a festőművésszel foglalkozik. Természetesen, mivel esetében a kettő teljesen egyéé forrt, a művész emberi megnyilvánulásai is mindig érintik művészetét. Ezeket ma már csak a vele valamikor személyes kapcsolatba került emberek idézhetik fel.

Ők viszont bőséggel. Hiszen az olyan emlékezők, mint a „Találkozások Laci bácsival”, „Holló László otthonában”, „Tócskerti emlékek”, „Laci bácsinál — platánfája alatt”, „Emlék és fénykép” már címeikkel is arról árulkodnak, hogy a magyar festészetnek ez a „magányos farkasa” nem is volt olyan magányos. Barátok, tisztelők serege vette körül, s ezért különösen figyelemre méltó a szerkesztőnek ez az újabb Holló László iránti gesztusa, hogy akkor, amikor a különféle, szenzációt hajhászó, egy-egy ötleten alapuló művészeti irányzat és azok képviselőinek tág teret biztosítanak a különféle fórumok, s ugyanakkor az ilyen, ma már az idő által is igazolt értékek bemutatásának alig van tere. Ő — ha már kellő számú szakértő műtörténész e kötethez nem tudott, mert szinte nem is tudhatott felkérni, mozgósítani — jelenlétét tudja tenni Holló Lászlóval. Azt a művészt, akit vélhetőleg ugyanúgy elismernek majd hamarosan a hivatalosok is, miként a másik nagy magányost, Koszta Józsefet, ha tetszik, ha nem. És ezért nem kis dolog, amit Ujváry Zoltán e kötettel bizonyítani akart és bizonyított is.

A kiadvány az Ethnica Kiadó gondozásában, Debrecen—Kiskunfélegyháza városok támogatásával, Ujváry Zoltán szerkesztésében jelent meg.

Szabó István

Megjelent a Jászsági Évkönyv negyedik száma

A Jászsági Évkönyv az annalesek (évkönyvek) hagyományait követve tudósít a régióra vonatkozó eseményekről a XIV. századtól napjainkig. A negyedik alkalommal megjelenő kötet a célul tűzött feladathoz híuen egy szűkebb térségre, a Jászságra vonatkozó anyagot ad közre Pethő László szerkesztésében.

A kötetben állandó rovatok vannak. A művészet témakörben a Berényi Műhely alkotóinak munkáival ismertet meg Buna Konstantin festőművész, felvillantva az egyes tagok művészetére jellemző legfontosabb ismérveket, témát és technikát.

Aradi Nóra a jászkörmérsi születésű Laki Ida festőművész sajátos, egyedülálló képalkotási módszerét („bioritmus-öröknaptár” sorozatát) elemzi, a Szekfü Galériában rendezett kiállítás kapcsán. A megnyitó közreadásával a szerkesztőség a 75. éves művésznő előtt tisztel meg.

A História fejezet a ferencesek magyarországi tevékenységéről közöl hosszabb tanulmányt Szántó Konrad tollából, az Anjoukorban folytatott hittérítő munkájukról, a tatárországi, boszniai missziójukról, valamint a jászkunok megtérítéséről, értékelve a rendháznak az adott időszakban betöltött fontos szerepét.

A Jászság barokk kori kultúrája, iskola-rendszere sok vonatkozásban még ismeretlen a köztudatban. Ezért is érdekes Kiss József tanulmánya, mely Árok szállás 1730—1770-ig terjedő időszak egyházi iskolázását, a ferenceseknek és a jezsuitáknak ebben betöltött szerepét ismerteti.

150 év ugrással pedig már a Jászberényi Tanítóképző létrehozását, a várossal és a Jászsággal való kapcsolatát mutatja be Tóth Gábor.

A jászok a XVIII. századtól kezdve sajátos helyet foglaltak el Magyarország hadtörténetében, Babucs Zoltán ebből a 12-es jászkun huszárok történetét tárja az olvasók elé.

Bagi Gábor történész a cigányok letelepedésének jászsági vonatkozásait, a népesség főbb adatait, foglalkozás szerinti megoszlásukat ismerteti a levéltári adatok alapján.

A jászsági szőlőtermesztés igen nagy múlt-ra tekint vissza. A szőlőművelésnek és termesztésnek XVI—XIX. századi történetéből



kapunk összefoglalást Bathó Edit néprajzos munkájából.

A história rovat utolsó tanulmánya egy 1996-os évfordulóhoz, Jászboldogháza önálló községgé alakulásának 50. évfordulójához kötődik.

A Jelen és jövő rovat a közelmúlt fontosabb eseményeiről tudósít (képet kapunk a régió telefonhelyzetéről, a jászfényszaru Bedekovich Lőrinc Népfőiskola munkájáról), interjút közöl Holló János vegyészprofesszorral, Szekeres Imre képviselővel, Nagy Orsolya jogász pedig az utolsó tíz év házassági bontóperreit vizsgálja, és az ebből adódó jogi problémákat elemzi.

Az Örökségünkben olyan írásokat ad közre az évkönyv, mely a múltat idéző eseményekről számol be visszaemlékezések, önéletrészek, rövid történeti áttekintések formájában (Jászsági polgárasszonyok vallomásai nevelésről, házasságról, közéletéről a 20-as, 30-as évekről; jászjákóhalmi zárandokutakról a Szentkúthoz).

A Kitekintés rész ablak a „nagyvilágra”, melyben a Jászság külföldi kapcsolatairól, a külföldieknek az adott régióhoz fűződő viszonyáról, kötődéseiről ad információkat.

A kötetet egy eseménynaptár zárja, amely a Jászság településeinek elmúlt évi krónikája.

Az évkönyv jól szerkesztett és válogatott anyagot tár az olvasók elé, csak azt kívánhatjuk, hogy folytatódjon ez az értékes munka, ne szakadjon meg, hanem újabb és újabb kötetekkel gazdagodjon a Jászsági Évkönyv sorozat.

A kiadvány a jászberényi Tanítóképző Főiskolán kapható.

Pató Mária

Honismereti Téka, 1. Szolnok, 1996

A téka a hagyományos parasztszoba egyik jellegzetes kisbútora volt. Jellemzően a szoba reprezentatív részében, a főfalon, a szentsarok fölött kapott helyet ez a kis polcos tároló, amelyben a család féltve őrzött kincseit, például az imakönyvet vagy az orvosságokat tartották. Kincseket, a múlt, a hagyományos parasztlelet emlékeit hivatott megőrizni a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület most elindított sorozata, a Honismereti Téka is, amelynek első kötetét tarthatjuk

kezünkben. Szerzői néprajzi gyűjtők, akiknek tollát mindenek előtt a szülőföld iránti szeretet vezette visszaemlékezéseik, kutatásaik leírásakor.

A kötet összesen 18 néprajzi munkát tartalmaz, melyeknek egyik része — némely szerzőnél szépirodalmi színvonalú — visszaemlékezés, memoár, s a műfajból következően személyes hangvételű, de természetesen valamennyi igen gazdag tárháza a néprajzi vonatkozásoknak is. A munkák másik fele egy-egy kisebb néprajzi résztema tanulmány-szerű feldolgozása. Ugy tematikában, mind földrajzilag igen változatos és kiterjedt a válogatás: olvashatunk dolgozatot a tiszazugi tejfeldolgozásról, a fegyvereki babonákról, a mezőtúri temetkezési szokásokról, a mester-szállási népi orvoslásról.

Több dolgozat témájában szerepel a jászsági tanyavilág. Így például Rusvay Lajos részletesen bemutatja az egykori tanya-típusokat, s a tanyai gazdálkodás éves rendjét, ritmusát. Ugyancsak a tanyai élethez kapcsolódik a Jászárokszállási Ifjúsági Honismereti Szakkör dolgozata is, amelyben a tanyák jellegzetes cselédeiről, a bojtárokról, béresekről olvashatunk. Amikor az imént említettem, hogy a visszaemlékezések között szépirodalmi színvonalú munkákat is találunk, mindenek előtt Ördög Emánuel írására gondoltam. A harmincas évek jászárokszállási tanyavilágának cselédét mutatja saját gyermekkorán keresztül, lenyűgöző stílusban. Igazán sajnáltam, hogy csupán egy részlet kapott helyet ebben a kötetben Ördög Emánuel munkájából, s nagyon várom a folytatást. Ugyanis a szerző azt és úgy tudja, amit a hivatásos írók közül is kevesen: az egyéni sorsból típust alkotni. A gyermekkori, fiatalkori élmények ihlették Gócza Mária, Gócza Kálmán és Józsa Istváné írásait is, melyekben számos, a hagyományos népelethez vonatkozó utalást, leírást találunk.

A jászárokszállási ház paraszti világát tárja elénk Faragó Jánosné munkája, amely nem csupán népi építészeti leírás, hanem a házban folyó életet is bemutatja.

A tiszazugi tejfeldolgozás náprajzi kutatására és bemutatására vállalkozott Csetényi Mihályné. Összefoglalása alapján átfogó képet kaphatunk a témáról. Hasonlóképpen a Körtelki Általános Iskola honismereti szakkörének dolgozatából is, amely a falu kenderművelését, a népi textíliák előállítását vizsgálja.

A továbbiakban a néprajz számos területe-



téről olvashatunk dolgozatokat: Kiss Mónika a jászárokszállási vásárokról és vásározó szokásokról számol be, dr. Ötvös László kunmadarasi népi imádságokat, verseket közöl. Baranyai Gézánetől tiszaoirsi szólásokat olvashatunk a kötetben. A népi hitvilághoz két munka kapcsolódik: Kézsmárki Zoltán Fegyvernekről, a Velemi Endre Mgtsz helyismereti csoportja pedig Jászapátiból nyújt idekapcsolódó adatokat. Utóbbi munkában a jászapáti népi játékokról is olvashatunk, akárcsak Molnár István írásában, amely két jellegzetes jászszági közös szórakozási alkalmat, a bandázást és a pendzsomot mutatja be.

A népszokások témaköréből két munkát tartalmaz a Honismereti Téka első kötete. Kiss Imréné Mikes Éva mezőtúri halotti szoká-

sokkal, Mohácsi Lászlóné pedig a tiszasasi és csépai téli jeles napi szokásokkal foglalkozik.

A könyv utolsó írásában Gergulics Péter gyűjtéséből a mesterszállási népi orvoslás gyógymódjairól olvashatunk.

Érdeklődve várjuk a Honismereti Téka újabb köteteit. Úgy látom, hogy napjainkban, amikor alattomosan „csattognak a gyökérintő fejszék”, az ilyen és hasonló kötetek jelentősége nem csupán a néprajzi forrásértékükben rejlik, hanem — ami talán ennél is fontosabb — a szülőföld megismerésére és ezzel együtt szeretetére is tanítanak minket.

A kötet a szolnoki Damjanich János Múzeumban kapható.

Varró Ágnes

HÍREK

Február elejétől újra látogatható a felújított Jász Múzeum. A 12.000 kötetes könyvtárnak 80%-a egy helyre kerülhetett, külön helyiséget alakítottak ki a videó- és a mikrofilmek megtekintésére. Az olvasóteremben pedig tudományos tanácskozásokat is rendezhetnek ezentúl. Az új cél az állandó kiállítás korszerűsítése, melyre az év második felében kerül majd sor.

*

Országos jelentőségű esemény történet a természetvédelem terén februárban: megalakult a Körös-Maros Nemzeti Park. A régió a valamikori Nagy-Sárrét területére esik, és egyes részein még most is az élővilág létezik. Elsődleges cél — mondta Tirják László igazgató —, hogy megőrizzük az egész Körös-vidéknél a holtágak, artéri kaszálók, rétek és erdők világát, s ezeket a növény- és állattársulásokat rekonstruálni tudjuk az utókor számára.

KÖTETÜNK SZERZŐI

Barabás Imre, geológus, főmunkatárs (KÖTI-VIZIG, Szolnok, Tel.: 56/423-422)

Buschmann Ferenc, múzeumi munkatárs (Jász Múzeum, Jászberény, Táncsics u. 5.; Tel.: 57/412-753)

Dr. Csabai Csaba, megyei sportfőorvos (Sportorvosi Intézet, Szolnok, Tiszaliget; Tel.: 56/343-510)

Egri Mária, művészettörténész, a Vasarely Múzeum igazgatója (1033 Budapest, Szentlélek tér, Zichy kastély; Tel.: 1887-551)

Dr. Gelléri Dezső, kandidátus, kardiológus főorvos (Szolnok, Tüdőkórház, Városmajor út 32.; Tel.: 56/425-828)

Dr. Pethő László, kandidátus, főiskolai tanár (Jászberényi Tanítóképző Főiskola Jászberény, Rákóczi út 53.; 57/412-155)

Pató Mária, könyvtáros (Damjanich János Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.; Tel.: 56/421-602)

Dr. Botka János, a hadtudományok kandidátusa, Csépa polgármestere (Polgármesteri Hivatal, 5475 Csépa, Rákóczi út 24.; Tel.: 56/323-001)

Polgár Zoltán, régész (Damjanich János Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.; Tel.: 56/421-602)

Dr. Szabó István, történész (Damjanich János Múzeum, 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.; Tel.: 56/421-602)

Pár Nándor, építész (Axis Kft, Szolnok, Templom u. 1.; Tel.: 56/421-018)

Szűcs Róbert, néprajz szakos egyetemi hallgató, KLTE Debrecen, Néprajzi Intézet, Tel.: 52/316-666

Dr. Varró Ágnes, néprajzkutató (Szent István Király Múzeum, 8000 Székesfehérvár, Fő u 6.; Tel.: 22/315-583)

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

érjük, hogy akik 1996. évi előfizetési díjukat még nem küldték el, azt személyesen a szerkesztőségben vagy postán, előfizetői csekken rendezzék!

1997-es előfizetőink részére az 1997/1. számmal együtt küldjük az előfizetői csekket.

Kérdéseikkel, kéréseikkel a szerkesztőségi titkárhoz fordulhatnak:

PATÓ ÁGNES
JÁSZKUNSÁG SZERKESZTŐSÉGE
Szolnok
Kossuth tér 4.
5000
Tel.: 56/421-602

JÁSZKUNSÁG □ XLIII. ÉVF. 1. SZÁM □ 1997. január–február

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA

Az 1997/1. szám szerkesztői: Madaras László–Szabó László.

Grafika: Tóth Lajos. Tipográfia és tördelés: Bodolai Mária.

ISSN 0448-9144

A címlapon Gácsi Mihály: A magyarok bejövetele c. grafikájának részlete látható

Kéziratokat nem őrzünk meg és vissza nem küldünk.

Kérjük szerzőinket, hogy írásaikat lehetőleg mágneslemezen (floppyn) rögzítve is küldjék meg.

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Készítette a Kapitális Nyomdaipari Bt.

Felelős vezető: Kapusi József



MTA
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei
Tudományos Testülete

TARTALOM

TÁRSADALOM

- Polgár Zoltán: Gondolatok a középkori magyar pénzverésről
két éremkincslelet kapcsán
A jászapáti és a jászsalsószentgyörgyi pénzleletek 1
- Szűcs Róbert: Nyeregben őseink útján
Emléktúra a honfoglalás 1100 éves évfordulója tiszteletére 9
- Botka János: Pajzs, vitézi kard és kereszt
Jász önkormányzati pecsétképek és címermotívumok a XV–XIX. századból 15
- Pethő László: Változó utcakép és privatizáció
Beszámoló egy új jászszági kutatás eredményeiről 27

TERMÉSZET

- Pár Nándor: A szolnoki Damjanich János Múzeum rekonstrukciója 33
- Barabás Miklós: HIFI – technika, művészet, misztikum? 39
- Buschmann Ferenc: Az Ős-zagyvai (=Hajtai) Természetvédelmi Terület
élővilágáról 42

MŰVÉSZET

- Egri Mária: Gácsi Miska és Papi uram
Emlékkiállítás a Szolnoki Galériában 49

TÉKA

- dr. Gelléri Dezső: Beszámoló a DAB közgyűléséről 57
- dr. Csabai Csaba: Egy új munkabizottság alakuló ülése 58
- Könyvismertetések
Szabó István: Holló László, a művész és az ember 59
- Pató Mária: Megjelent a Jászszági Évkönyv negyedik száma 60
- Varró Ágnes: Honismereti Téka, 1. 61
- Hírek 62
- Kötetünk szerzői 62

Ára: 168,— Ft